

1930 YILI TÜRK-YUNAN DOSTLUK ÇABALARI

Nilüfer UĞURLU ŞENEL*

Özet

Lozan görüşmeleri sırasında imzalanan “Türk ve Yunan Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve protokol” ve bundan kaynaklanan diğer sorunlar, sonraki dönemde iki ülke arasında yaşanan en önemli sorun olacaktır. Bununla birlikte I. Dünya Savaşı sonrası diğer yerlerde olduğu gibi Balkanlarda da gergin bir ortam vardı. Bu ortamda komşu ülkelerle dostluk tesisi üzerine bir siyaset izleyerek kendisine güvenli bir alan yaratmak isteyen Türkiye, Yunanistan’la aralarındaki mübadeleye ilişkin sorunları bir an evvel çözmek istiyordu. Dış siyasal konjonktürün bunu gerektirdiğini fark etmekle birlikte Yunanistan ise, iç siyasal durum, sosyal yapı ve ekonomik sıkıntıların da büyük etkisiyle 1929’a kadar mübadele sürecini gerçekçi ve pratik bir şekilde yürütemeyecekti.

Bu makalede, mübadele süreci ve bu süreçte ortaya çıkan bazı sorunların iki ülke ilişkilerinde yarattığı gerilimden başka, 1929’un sonlarında birden hızlanan ve 1930 anlaşmaları ile sonuçlanan yakınlaşma, altında yatan nedenlerle irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dostluk, Venizelos, Türk-Yunan, Anlaşma, İsmet Paşa, Tevfik Rüşdü.

THE EFFORTS OF TURKISH-GREEK AMITY OF YEAR 1930

Abstract

Which was signed during the Lausanne negotiations is “The Convention and the Protocol Concerning The Exchange of Greek And Turkish Populations” caused some problems between Turkey and Greece in the next years. Also, there was a tense atmosphere in the Balkans as elsewhere after the World War 1. Turkey wanted to solve the problems concerning the exchange populations as soon as possible to provide more secure environment. Although it was aware of external political conjuncture requires that, Greece couldn’t manage the process as a realistic and practical, until 1929. The internal political situation, social structure and economical problems in Greece made it difficult.

This article analyses the phases of realization of amity process concluded in 1930 accords. Also some of the problems that arise in this process and in late 1929, suddenly accelerating political rapprochement and its reasons were examined.

Key Words: Friendship, Venizelos, Turkish-Greek, Accord, İsmet Pasha, Tevfik Rüşdü

Giriş

Yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin idaresi altında kalan Yunanistan, İmparatorluğun yıkılış sürecinde bağımsızlığını ilan eden ilk devlet olmuştur. 1830 yılındaki bağımsızlığa kadar geçen uzun süre, Yunanlıların zihninde Türkiye ve Türklere karşı derin psikolojik korkular ve güvensizlik geliştirmiş olmalıdır. Bunun dışında Yunanistan'ın Megali İdea düşüncesi içinde Türkiye'den sürekli toprak alma talebi içerisinde bulunması da barışı engelleyen diğer bir etmen olarak Yunan Dışişleri Bakanlarından Spiridon Polihroniadis tarafından da ifade edilmiştir¹. Bunun karşılığı olarak Türklerde de, Yunanistan'a karşı bir güvensizlik ve her ne kadar bağımsızlığını ilan etmiş olsa dahi, dış münasebetlerde kendisiyle eşit bir Yunanistan'ı kabul etmek konusunda isteksizlik olmuş olmalıdır.

Osmanlı İmparatorluğu için “egemen devlet” tanımını kullanan Yunanlı muhafazakârlar, 19. Asrın ortalarından itibaren egemen devlet tarafından işgal edilmiş olan toprakları kendi sınırlarına katarak büyük Yunanistan'ı kurma düşüncesini yani “Megali İdea'yı” gündeme getirmeye başlamışlardı. Başlangıçta gerçekleşmesi zor bir hayal olarak görülen bu ideal, Eleftherios Venizelos'un yönetime geçtiği bir dönemde gerçekleşen Balkan Savaşları'ndaki Yunan toprak kazanımı neticesinde gerçekleşebilir olarak görülmeye başlanacaktı. Megali İdeayı gerçekleştirmek için Venizelos'un karşısına çıkan diğer önemli fırsat ise I. Dünya Savaşı idi. Başta Kral Konstantin olmak üzere “küçük ama saygın Yunanistan'ı” savunan tüm muhaliflere rağmen Yunanistan'ın itilaf devletlerinin yanında yer almasının, Yunanistan için büyük menfaat getireceğine inanıyordu². Nitekim, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin parçalanma planları yapılırken buna Yunanistan da dahil olmuştur³. “Küçük Asya” olarak adlandırdıkları

¹ Damla Demiröz, **Savaşın Barışa Giden Yol: Atatürk Venizelos Dönemi Türkiye Yunanistan İlişkileri**, İletişim Yay., İstanbul, 2007, s. 82.

² Damla Demiröz, “Megali İdea'dan Ankara Antlaşmasına (1930) Eleftherios Venizelos”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, sa: 35-36, Mayıs-Kasım 2005, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/788/10114.pdf...>, s. 300-301.

³ Venizelos, 3-4 Şubat 1919 tarihli Paris toplantılarında Trakya'nın ve Anadolu'da Meis Adası'ndan kuzeye doğru çıkan hattın batısındaki kısmın Yunanlılara verilmesini talep etmişti. Daha evvel yapılmış gizli anlaşmalarla buraların kendilerine verildiğini ifade eden İtalyanların buna karşı çıkmalarına karşın, İngilizlerin Yunanlıları desteklediği görülmüştü. Böylece konferans sonucunda çıkan karar; Yunanlıların Anadolu'nun işgaline katılmaları halinde; Ayvalık, Soma, Kırkağaç, Alaşehir ve Kuşadası'nın Yunanlılara verileceği şeklindeydi. İşte Yunanistan bu vaatlere kavuşmak için Anadolu'nun işgali hareketine

Anadolu topraklarının kendilerine ait olduğunu düşünen ve onu geri almak isteyen Yunanlılar, İngilizlerin de desteğiyle, bu konuda o kadar cüretkâr davranmışlardır ki Anadolu'daki savaş bir süre sonra Türk-Yunan savaşı haline dönüşmüştür. Ancak bilindiği gibi Türkler tüm imkânsızlıklara rağmen bu savaşı kazanarak bir taraftan üzerlerindeki emperyalist planları bozarken, diğer taraftan da 19. asırdan beri Yunanlıları meşgul eden bir rüyanın Megali İdea'nın sonlanması sağlayacaklardı. Nitekim 1931'de kaleme aldığı makalesinde, Yunanistan'ın küçük Asya'da kesin bir başarısızlığa uğradığını söyleyen Venizelos, "bu son kampanya, Ege'nin doğu kıyılarına yerleşme çabamız, dışarıyla büyük bir savaş vermekte olan küçük bir milletin kuvvetini aştığını göstermektedir"⁴ diyerek bu durumu ifade edecektir.

Yunanistan'da "Büyük Asya Felaketi" olarak adlandırılacak yenilgi esnasında, Yunanistan'ı bu maceraya sürükleyen kişi olan Venizelos'un iktidarda bulunmaması kendisi için bir şans olacaktı. Yenilgiden sonra iktidara el koyan ordunun Venizelos yanlısı generalleri, iktidar ve asker altı kişiyi yenilgiden sorumlu tutarak idam ettirirken, Lozan görüşmelerini yapmak üzere Venizelos'u tam imza yetkisi ile görevlendirmişlerdir⁵.

Türk-Yunan ilişkileri bundan sonra, Türkiye'deki Rumlarla, Yunanistan'daki Türklerin değişimini esas alan "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" ün 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanmasıyla⁶, oluşan mübadele sorunu etrafında şekillenmeye başlayacaktır. Bununla birlikte mübadele anlaşmasıyla beraber gelen sorunların aşılması hiç de kolay olmamış ve yaşanan sıkıntılar iki ülke ilişkilerini iyice olumsuz etkilemiştir. Lozan'daki anlaşmadan 1928 yılında Venizelos'un tekrar iktidar olmasına kadar, Yunanistan'ın Türkiye politikasının cesur ve uzak görüşlü bir minvalde hareket ettiğini söylemek zordur.

Bu arada Venizelos-Atatürk dönemi ilişkilerine ışık tutan ve bizim de faydalandığımız iki kaynaktan bahsetmemiz faydalı olacaktır. Bunlardan

girişti. Bkz., Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 7.

⁴ BCA, 030.10-254.712.45, 15.11.1931.

Yunanistan'da Kasım 1920 seçimlerinde Venizelos ve partisi büyük bir yenilgi yaşamışlardı. Öyle ki Venizelos milletvekili bile seçilememişti. Ancak onun yerine gelen yeni iktidar ve değişen kral Anadolu macerasında bir değişikliğe gitmemişti. Demiröz, bu seçimlerin aynı zamanda Yunan halkının Megali İdea'ya hayır demesi manasına geldiğini belirtmektedir. Geniş bilgi için bkz., Demiröz, "Megali İdea'dan Ankara...", s. 303.

⁵ Bu konuda bkz., Onur Yıldırım, **Diplomasi ve Göç, Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

birincisi Enis Tulça'nın 90'lı yıllarda doktora tezi olarak kaleme aldığı, dedesi ve eski Dışişleri müsteşarlarından Büyükelçi Enis Akaygen'in 1929-1934 ve 1939-1945 yıllarında iki dönem yaptığı Atina Büyükelçiliği sırasında muhafaza ettiği not ve belgelerden yararlanarak yapmış olduğu bir çalışmadır. "Atatürk, Venizelos ve Bir Diplomat Enis Bey" isimli bu çalışmada ayrıca Enis Akaygen'in 1934-1939 yıllarında ki Tahran Büyükelçiliği sırasında ki gelişmeler de yer almaktadır. İkinci ve daha kapsamlı bir çalışma ise Damla Demiröz tarafından yapılmıştır. "Savaştan Barışa giden Yol: Atatürk-Venizelos Dönemi Türkiye Yunanistan ilişkileri" başlıklı bu çalışmada, ağırlıklı olarak Yunan kaynaklarına yer verilirken, anlaşmaya tepkiler ve Venizelos'un Türkiye ziyareti ile ilgili kısmında Türk basınından da yararlanılmıştır. Ayrıca dönemin Ankara Büyükelçisi olan Polihroniadis'in arşivi de ilk defa bu kitapta okuyucuyla buluşmuştur.

Bu makalede, 1930 yılında tesis edilen dostluk anlaşmalarına, dolayısıyla barışa giden bu süreçte hangi aşamalardan geçildiği ve bunun Türk kamuoyuna nasıl yansıtıldığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu çalışma esas olarak, 1929-1930 dönemine odaklanmıştır.

A-Kurtuluş Savaşı Sonrası (1923-1928) Türk Yunan İlişkilerine Kısa Bir Bakış

Lozan'da halledilemeyen Musul, Hatay, Borçlar vb. konulardaki bazı sorunlar, daha sonra görüşülmek üzere ertelenmiş ve Türkiye bu sorunları halledebilmek için başta İngiltere olmak üzere müttefik devletlerle ayrı ayrı mücadelelere girişmek zorunda kalmıştı. Kuruluş Savaşı sonrası Türkiye ile Yunan arasında yaşanan sıkıntılar ise, esas olarak mübadele sorunu etrafında şekillenmiştir.

Konferans sırasında 30 Ocak 1923'de imzalanan, "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" ile kimlerin mübadeleye tabi tutulacağı ve mübadele koşulları on dokuz madde halinde belirlenmişti. Ayrıca, göçün yönetimi, mübadeleye konu malların kıymet taktiri ve bu malların tasfiyesi gibi konularda karşılaşılabilecek sorunları çözmek için idari, yasal ve hukuki açıdan tam yetkiyle donatılmış bir karma komisyon kurulması da kararlaştırılmıştı. Karma Komisyon görevlerini yerine getirirken, oluşturmuş olduğu alt komisyonlardan yararlanmıştır. 11 kişiden oluşacak karma komisyonun 4 üyesi Türkiye, 4 üyesi Yunanistan ve 3 üyesi de I. Dünya Savaşı'na katılmamış ülke mensupları arasından Cemiyet-i Akvam Meclisince belirlenecekti. Komisyonun iki ayrı merkezi İstanbul ve Selanik

idi. Türk tarafının Selanik’i istemesine rağmen, Cemiyet-i Akvam Konseyi ana merkez olarak Atina’yı seçmişti. İlk toplantısını 8 Ekim 1923’te Atina’da yapan Komisyon, Türklerin yoğun baskısı üzerine 24 Haziran 1924’den sonra İstanbul’a taşınmıştır⁷.

17 Eylül 1923 tarihinde oluşturulan Komisyonun üyeleri şu kişilerden oluşmaktaydı: Bağımsız üyeler; Erik Einar Extrand (İsveç), General Don Manuel Manrique de Lara (İspanya) ve Karl Marius Widding (Danimarka). Yunanistan’ın temsilcileri; Jean Papas, Aleksander Pallis, Antonius Kalvokoressi ve P. Karaginis. Türkiye’nin temsilcileri ise; Tevfik Rüşdü Bey, Hamid Bey, İhsan Bey ve Şemseddin Bey. Komisyon başkanlığı tarafsız azalar tarafından yürütülecekti. Ekim 1923’te çalışmalarına başlayan komisyon bir yıl önemli bir engelle karşılaşmadan çalışmalarını sürdürmüştür. Ancak bir süre sonra mübadelenin yaratmış olduğu sosyal ve ekonomik meseleler ile anlaşmanın ikinci maddesinden kaynaklanan uyuşmazlıklar, iki devlet arasında çok ciddi gerilimlere neden olmuştur. Bunların ilki “etabli” meselesidir. Ek protokolün 2. maddesine göre İstanbul’un Rum ahalisi ve Batı Trakya’nın müslüman ahalisi mübadele dışı sayılacaktır. Yine bu maddeye göre İstanbul’un Rum ahalisi olarak, 1912 kanunu ile tespit edilen belediye sınırları içinde yerleşmiş bulunan ve 30 Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul’a gelmiş olan Rumlar kabul edilirken, Batı Trakya’nın müslüman ahalisi olarak da 1913 Bükreş Anlaşması ile tayin edilen sınırın doğusundakiler kabul edileceklerdi. İstanbul’da mümkün olduğu kadar fazla Rum bırakmak isteyen Yunanlılar 30 Ekim 1918 tarihinden önce burada bulunan bütün Rumların etabli sayılmasını isterken, Türk azalar ise bu tarihten önce yerleşmiş kimselerin Türk kanunlarına göre tespit edilmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Böylece ortaya çıkan “etabli” sorunu, istişari görüş istenmesi maksadıyla önce Cemiyet-i Akvam’a oradan da La Haye Adalet Divanı’na götürülmüştü. 21 Şubat 1925’te açıklanan görüş, çözüme katkı sağlamamış, bilakis Yunan hükümeti Batı Trakya’da bulunan müslüman Türklerin mallarına el koyarak, buralara mübadil Rumları yerleştirmişti. Türk hükümetinin buna mukabelede bulunarak İstanbul’daki Rumların mallarına el koyması ise uyuşmazlığı iyice arttırmıştı⁸.

⁷ Onur Yıldırım, *Diplomasi ve Göç...*, s. 263-264; Gönübol-Sar, *Olaylarla Türk Dış...*, s. 63.

⁸ Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye Ve Yunanistan 1923-1954*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s. 47-51. Yunan hükümeti mübadelenin ilk yılı olan 1923-1924 arasında da benzer bir hukuksuz işlem yapmış ve köylük kesimlerde 8245 haneye ve şehirlerde de evlerin 5590 odasına el koymuştu. Ayrıca, 127 cami ve mektep ile 667 tahıl ambarı ve ahıra

Bu arada “etabli”nin tanımı ile ilgili iki ülke arasındaki mücadele devam ederken, tam da bu konu ile ilgili olarak “patrikhane sorunu” yaşanmaktaydı. Bu sorun Türk hükümeti açısından aynı zamanda bir egemenlik anlayışı meselesiydi. Türkiye çok istemesine rağmen, Lozan’da diğer devletlerin de şiddetli mukavemeti nedeniyle Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin İstanbul’dan çıkarılmasını sağlayamamıştı. Mübadil oldukları gerekçesiyle 1924 yılı sonlarında Patrik olan Arapoğlu Konstantinos’un ve diğer din görevlilerinin, Türkiye tarafından sınır dışı edilmeleri (30 Ocak 1925) ise Yunanistan’da infial yaratmıştı. Patrikhaneye bağlı oldukları gerekçesi ile din adamlarının sınır dışı edilemeyeceğini söyleyen Yunanistan, meseleyi Milletler Cemiyeti’ne götürmüş ancak, Tevfik Rüşdü ve Eksindaris arasındaki görüşmeler, gerilmiş olan ilişkilerin yumuşamasını sağlamıştı. Bunun sonucunda Konstantin 19 Mayıs 1925’te görevinden çekilmiş ve onun yerine Vasil Georgiades seçilerek sorun halledilmişti. Ayrıca Cevat Bey (Ezine), ilk Türk elçisi olarak Atina’ya gönderilmiş ve Perikles Argiropulos’da Ankara’da göreve başlamıştı⁹. İlişkilerdeki bu yumuşama, Türkiye’nin din adamlarını gayri mübadil saymasını ve Rüşdü-Eksindaris Anlaşması olarak da bilinen ve mübadele ile ilgili bazı temel sorunlara çözüm üreten Ankara Anlaşması’nın (21 Haziran 1925) imzalanmasını sağlamıştır. Bu anlaşma “etabli” yi Yunan görüşlerine yakın bir şekilde tanımlıyor ve İstanbul ve Batı Trakya’da hükümet tarafından mallarına el konulmuş olan etablilerin mallarının uygun bir şekilde tasfiye ve tazmin edilmesini düzenliyordu¹⁰. Ancak bu barış havası çok sürmemiş ve anlaşmaya imza atan A. Mihalakopulos hükümeti, anlaşmadan sadece dört gün sonra, “Yunanistan’ın dış ilişkilerini gereğinden fazla ılımlı ve tavizkâr” bulduğunu belirten ve dış ilişkilerde yayılcı bir anlayışa sahip olan General Teodoros Pangalos tarafından yapılan bir darbe ile devrilmişti¹¹. Böylece anlaşma şartları da uygulanamamıştı.

Daha sonra 1 Aralık 1926 yılında Argiropulos-Saraçoğlu Antlaşması diye de anılan Atina Anlaşması imzalanmıştı. Anlaşmaya göre Türklere ait olan

---

da Rum göçmenler yerleştirilmişti. Buna mukabil Türkiye’nin İstanbul’daki Rum evlerine el koyduğu iddiası ise, Batı Trakya’da yaşananların aksine zaten boşalmış evlerin iskana açılması şeklinde olmuştur. Bkz., Hatipoğlu, **Yakın Tarihte Türkiye...**, s. 56-57.

⁹ Gönübol-Sar, **age**, s. 65-66. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Ramazan Tosun, **Türk Yunan İlişkileri ve Nüfus Mübadelesi (1821-1930)**, Berikan Yayınları, Ankara, 2002, s. 139-146.

¹⁰ Yıldırım, **Diplomasi ve Göç...**, s. 195.

¹¹ Demiröz, **Savaşın Barışa Giden...**, s. 36-37;67-69..

ve Yunanistan'da bulunan emlak, Karma Komisyonun belirleyeceği bedel üzerinden Yunanistan tarafından satın alınacak, buna mukabil Türkiye'de bulunan ve 1912'den önce Türkiye'yi terk eden Rumlarla genel olarak diğer Rumlara ait emlak, İstanbul'dakiler de dahil olmak üzere sahiplerine iade edilecekti. Bu durum her iki taraf için de uygulama sahasında yeni teknik ve hacmi sorunlar yarattı. Aynı sıralarda etabli olup olmadıklarını belgeleyemeyen 20 bin Rum'un İstanbul'dan sınırdışı edilmeleri ve Yunanistan'ın, Ankara ve Atina Anlaşmaları gereğince mal varlıkları hakkında talepte bulunan 119 Türk'ün isteklerini işleme koymakta tereddüt etmesi de gerginliği arttırmıştı¹². Karma Komisyon 19 Mart 1927'de bir karar alarak, amaçlarına bakılmaksızın 1918'den önce ve kararın alındığı tarihte şehirde bulunan bütün Rumlar mübadele dışı tutulacaktı. Aynı durum Batı Trakya müslümanları için de geçerli olacaktı¹³. Bu anlaşmayla etabli sorunu şimdilik çözülmüş olmakla birlikte, emlak meselesinin Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun tespit edeceği fiyat üzerinden tazmini yoluyla halledilmesi pratik olamamış ve malların tasfiyesine ilişkin sorunlar devam etmiştir.

Bu şekilde imzalanan anlaşmaların uygulanamamasında ileri sürdüğü pratik olmayan şartlar ve anlaşmalara ters düşen uygulamaları nedeniyle daha çok Yunanistan'ın sorumluluğu olduğu görülmektedir. Bu durum daha sonra yaptığı bir konuşmada Venizelos tarafından da dile getirilecektir¹⁴. Mübadeleye ilişkin bu sorunların tam olarak çözülebilmesi için 1930'ları beklemek gerekecektir.

B- 1928-1930 Yılları Arasında ki Gelişmeler

1- Türk-Yunan Yakınlaşmasında Etkili Olan Amiller

1920'lerin sonlarına doğru Türk-Yunan ilişkileri, dış siyasal etmenlerin özellikle de Balkanlardaki İtalyan-Fransız çekişmesinin zorlamasıyla bir yakınlaşmaya doğru gidiyordu. Fransa, sırasıyla Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya ile dostluk ve ittifak anlaşmaları yaparak *Küçük Antanta* dahil olmuş, böylece Orta ve Doğu Avrupa ile Balkanlarda bir nüfuz sağlamıştı. Buna tepki olarak İtalya da, her iki ülke tarafından bir tehdit olarak algılanmakla birlikte, Türkiye ve Yunanistan ile ittifak kurarak bu etkiyi azaltmak.

¹² Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye...* s. 52. Yıldırım, *age*, s. 196.

¹³ Yıldırım, *Diplomasi ve Göç...* s. 268.

¹⁴ Demirözü, *Savaşın Barışa Giden...* s. 137-139 (Ek II).

Doğu Akdeniz ve Balkanlarda nüfuzunu arttırmak istiyordu¹⁵. Tevfik Rüşdü Bey 1927 yılında Milano’da Mussolini ile görüşmüş ve Türk-Yunan dostluğunun İtalya tarafından ciddi olarak istendiğini görmüştü. Ayrıca Mussolini, Milano’da Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü’ye İtalya, Türkiye ve Yunanistan arasında müşterek bir dostluk, tarafsızlık anlaşması yapılmasını teklif etmişti. Bununla birlikte Türkiye, İtalya ile ilişkilerin gelişmesini daha fazla istiyordu çünkü, bunun batılı devletlerle ilişkilerini düzenlemek, Sovyet Rusya’nın siyasi nüfuzunu kırmak ve hem de İtalya’nın yayılmacı emellerinden kurtulmak için faydalı olacağına inanıyordu. Ne var ki Mussolini, “Roma’ya giden yol Atina’dan geçer” diyerek, öncelikle Yunanistan ile sorunların halledilmesi gerektiğini söylüyordu. Bununla birlikte Yunanistan’ın menfi tutumunun çözüme ulaşılmasını zorlaştırdığının İtalya da farkındaydı. Bir sene sonra Nisan 1928’de, Mussolini Cenevre’de Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları ile görüştüktan sonra ilk ciddi adımlar da atılmaya başlanmıştı. 30 Mayıs 1928’de Roma’da Mussolini ile Tevfik Rüşdü arasında Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adi Tesviye Anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca Yunanistan ile de 23 Eylül 1928’de ikili bir anlaşma imzalanmıştır. Sovyet Rusya’nın İtalya ile anlaşma yapmaması hususunda Türkiye’ye baskı yapması ve Türk-Yunan gerginliğinin bitmek bilmemesi bu anlaşmaların ikili olarak yapılmasında etkili olmuştur¹⁶.

1929’a gelindiğinde ise Yunanistan, Bulgaristan’ın kendisine karşı Batı Trakya ve Makedonya sorunlarını gündeme getirerek izlediği revizyonist politika nedeniyle Ankara’ya daha fazla yakınlaşmak ihtiyacı hissetmiş¹⁷ ve böylece barışa giden süreç de hızlanmıştı.

Bu dönemde ilişkilerin yumuşamasını etkileyen bir faktör de, Eleftherios Venizelos’un iktidar mevkiine gelmesidir. Bunun sebebi dış siyasi konjonktürün yarattığı tehlikenin farkında olan ve bunun için çevresinde güvenli bir alan oluşturmak isteyen Venizelos’un, bu dostluğun gerekliliğine olan kesin inancıdır. İki ülke arasında kurulacak böyle bir dostluğun, her iki ülkenin devletlerarası arenada saygınlığını arttıracaklarını düşünen Venizelos bunu göreve geldiği andan itibaren her vesileyle ifade etmekten

¹⁵ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkim Yayınevi, Genişletilmiş 14. baskı, İstanbul, s. 173-174; Hatipoğlu, **Yakın Tarihte Türkiye...**, s. 27.

¹⁶ Mustafa Sıtkı Bilgin, “Atatürk Döneminde Türkiye’nin Balkan Diplomasisi (1923-1930)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.20, Sa.60, Kasım 2004, Ankara, s. 811; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış ...**, s. 82-84.

¹⁷ Bilgin, “Atatürk Döneminde Türkiye’nin...”, s. 813.

de kaçınmamıştır¹⁸. Daha sonraları yapacağı bir konuşmasında 1928-1932 dönemini değerlendirirken, Yunanistan'ın dış politikasının iki eksenini olduğunu, bunların ilkinin Yugoslavya ve Türkiye ile barışın sağlanması ve ikincisinin de Bulgaristan ve Arnavutlukla iyi ilişkiler kurulması olduğunu söyleyecektir¹⁹. Savaş sırasında ve sonrasında ülkeye gelen göçmenlerin sorunlarıyla yakından ilgilenen Venizelos, 19 Ağustos 1928 seçimlerinde göçmen oylarının büyük desteğiyle iktidar olmuştur²⁰.

Diğer taraftan, bir süreden beri Yunanistan ve diğer bölge ülkeleri ile dostluk sağlanmasının, bölge barışı ve dolayısıyla ülke güvenliğine sağlayacağı katkının farkında olan Türkiye, Yunanistan'la olan sorunlarını bir an evvel çözmeye çalışıyordu. Tevfik Rüşdü Aras'ın bir beyanatına göre, Mustafa Kemal'in bu konuda ki politikasının önceliğinde batıda Yunanistan ve doğuda ise İran ile dost olmak yer almaktaydı²¹. Henüz Yunanistan'daki seçimler yapılmadan Türkiye'ye atanan yeni Yunan Büyükelçisi Papas ile görüşen Mustafa Kemal, Yunanistan'a karşı hasmane bir tutum izlenmesi için bir sebep kalmadığını, aradaki pürüzlerin de karşılıklı iyi niyetle halledilebileceğine inandığını belirtmiştir. İki ülke arasında karşılıklı bir saldırmazlık paktı düzenlenebileceğini söyleyen Mustafa Kemal, hatta bunun tüm Balkan ülkeleri arasında yapılabileceğini de belirtiyordu. Bu arada muhtemel bir Balkan Paktı meselesinin her iki ülke Dışişleri Bakanları tarafından müzakere edildiğini de ifade eden²² Mustafa Kemal, böylece Yunanistan ile iyi ilişkiler kurulmasının Türkiye açısından dış konjonktürün bir gereği olduğunu vurgulamış oluyordu.

Aşağıda Türk Yunan dostluğunun oldukça sancılı geçen müzakere süreci verilmeye çalışılacaktır. Her iki ülke liderlerinin bu anlayış ve tavırlarına

¹⁸ Venizelos iktidara geldiği ilk günden beri bunu "*muhitine*" telkin için hiçbir fırsatı kaçırmadığını Büyükelçi Enis Akaygen'e bizzat söylüyordu. Bkz., **BCA**, 030.10-254.712.2, 04.01.1930.

¹⁹ Demiröz, **Savaşın Barışa Giden ...**, s. 39.

²⁰ Demiröz, **Savaşın Barışa Giden...**, s. 35.

²¹ Bu politika Balkan ve Sadabat Paktlarının imzalanmasına neden olacaktır. Bkz.: Arif Büyüktuğrul, "Osmanlı (Türk)-Yunan Deniz Silahlanma Yarışı", **Bellekten**, c. 39, sa: 156, Ankara, Ekim 1975, s. 749-750.

²² Enis Tulça, **Atatürk, Venizelos ve Bir Diplomat Enis Bey**, Simurg Kitapçılık Yayıncılık ve Dağıtım Limited Şirketi, İstanbul, 2003, s. 15. Henüz 1926 yılında Türkiye'nin Romanya'daki diplomatı Hüseyin Ragıp Bey, Romanya Dışişleri Bakanı ile görüşerek, bir Balkan Paktı projesi oluşturulmasından bahsetmiş, daha sonra Türk Dışişleri tarafından da dile getirilmiş olan bu fikir Yunanistan tarafından da desteklenmiştir. Bkz., Bilgin, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin...", s. 817.

rağmen aradaki pürüzlerin halledilmesi pek de kolay olmamıştır. Venizelos iktidara gelir gelmez Türkiye ile diyalog başlatmak için ilk adımı, İsmet Paşa ile Tevfik Rüşdü'ye birer mektup göndererek atacaktır.

2-Diyaloga İlk Adım: Mektuplaşmalar

Venizelos iktidara gelmesinin hemen ertesinde 30 Ağustos 1928'de Başbakan İsmet Paşa'ya ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü'ye birer mektup göndermiştir²³. Bu mektuplarda iki ülke meselelerinin barışçıl bir tarzda çözülmesinin önemine değinen Venizelos, dostluğun temininden sonra, bu dostluğun mümkün olan en geniş şekliyle bir anlaşma çerçevesinde resmleştirilmesi gerektiğini ifade etmekteydi. Venizelos bu mektubunda üç önemli noktaya temas etmiştir. İlk olarak, Türkiye'nin Yunanistan'ın topraklarında gözü olmadığını bildiğini ve Yunanistan'ın da Türkiye'nin topraklarında gözü olmadığını bütün seçim sürecinde söylediğini belirtmiştir. Bir taraftan Türklere adeta "Megali İdea"nın ortadan kalktığı mesajı verilirken, diğer taraftan Yunanistan'ın sınırları için Türkiye'nin herhangi bir tehdit unsuru olarak algılanmadığı ifade edilmek istenmiştir.

İkinci olarak Venizelos, yapılacak anlaşmanın daha "değerli" olabilmesi için tarafların eşit kabul edilmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Yani savaş kazanmış ya da kaybetmiş muhataplar arasında yapılacak bir anlaşmayı uygun bulmamakta, her iki ülkenin menfaatlerinin de göz önünde bulundurulmasını istemekteydi. Tabii ki bu "değerli" olma şartı daha çok Yunanistan için geçerli olmakla birlikte, Türkiye için de kabul edilemez değildi. Venizelos, yeni Türkiye'nin kurucularının yaptığı gibi Osmanlı Devleti ile Yeni Türkiye'yi birbirinden ayırmakta ve böylece oluşan yeni şartların Yunanistan'ın da lehine olacak bir anlaşma zemini yarattığını düşünmektedir. Nihayetinde yayılmacı büyük Osmanlı Devleti, yerini, onu reddeden ve yayılmacı olmayan milli bir devlete bırakıyordu. Daha sonraları kaleme alacağı bir yazısında Venizelos, yeni Türkiye'nin **milli bir devlet** olarak Küçük Asya'nın sınırları içine çekileceğinin henüz Lozan görüşmeleri yapılırken belli olduğunu söyleyecekti²⁴. Bu şekliyle yeni devlet Yunanistan için

²³ Mektubun metni ve değerlendirmesi için bkz., Demiröz, "Megali İdea'dan Ankara ...", s. 293; <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/788/10114.pdf>. Enis Tulça bu mektupları telgraf mesajı olarak tanımlamıştır. Bkz., Tulça, **Atatürk, Venizelos ve ...**, s.16

²⁴ Osmanlı Devleti ile yeni Türkiye'nin birbirinden farkını anlatmak için bir makalesinde Venizelos şöyle demiştir: "...Az sayıda kişi bilir ki Samos, Chios, Mityllen... adaları üzerindeki hakimiyetimizi savaş öncesinde inkar eden, reddeden, bu adalar üzerinde

bir tehlike arz etmemekteydi. Osmanlı'nın külleri arasından henüz kurulan bu devlete karşı Venizelos, Yunanistan'ın menfaatleri açısından büyük bir sempati beslemekte ve onu desteklemektedir. Artık Osmanlı anlayışının ortadan kalkmasıyla birbirine denk iki devlet olarak dost olunabilirdi.

Venizelos'un mektubunda belirttiği diğer bir husus da sorunun tespitine ilişkindir. Ona göre iki ülke arasında dostluk ve barışın sağlanamamasının önündeki tek engel nüfus mübadelesinden kaynaklanan ve daha sonra oluşan diğer sorunlardır. Ve yine Venizelos'a göre bunlar her iki ülke için de hayati bir öneme sahiptir²⁵.

İsmet Paşa Malatya'da yaptığı konuşmasında bu mektuba değinmiş ve iki ülke arasında ciddi bir siyasi mevzu olmadığını söyleyerek Venizelos'a katılırken, mübadeleden kaynaklanan sorunları hayati öneme sahip olarak nitelememiş, tam tersine şahısların menfaatlerine dokunan ve karşılıklı iyi niyetle halledilebilecek sorunlar olarak tanımlamıştır. Ayrıca, Venizelos'un muallakta kalan konuları halletmek noktasında istekli olduğunu görmekten dolayı memnuniyetlerini ifade etmiştir²⁶. Cevabi mektubunda ise, Türk-Yunan ilişkilerinde samimi ve aydınlık bir dostluk döneminin başlamakta olduğunu²⁷ söyleyerek, beklentisini dile getiriyordu. Ancak esas iş bundan sonra başlayacaktı.

3- 1928-1930 Müzakerelerin Seyri

Venizelos iktidara geldiğinde Yunanistan'ın Türkiye büyükelçisi Yoannis Papas'dır. Muhtelit Mübadele Komisyonu Yunan baş murahhası M. Diyamandopulos, ikinci murahhası ise M. Fokas'dır. Türkiye'nin Atina Büyükelçisi ise Cevat Ezine'dir. 1925'den beri bu görevde bulunan Cevat Ezine'nin yerine, 27 Ocak 1929'da geçici maslahatgüzar Zeki Nebil Bey getirilmiştir. Türk baş murahhası ise Atina Büyükelçiliği için de adı geçen²⁸

hakimiyet kurmak adına savaş açmaya hazır olan Osmanlı; bize karşı savaşları onların lehinde bittiğinde, adaları sorun yapmayacaklarını, bu adaların tamamen Yunan adaları olduklarını kabul etmiş, yalnızca Yunanistan'ın Küçük Asya'ya karşı herhangi bir taarruz amacıyla kullanılmaması şartını ileri sürmüştür." bkz., BCA, 30.10.0-254.712..45., 15.11.1931.

²⁵ Demiröz, "Megali İdea'dan Ankara...", s. 293.

²⁶ Demiröz, *Savaşın Barışa Giden...* s. 77.

²⁷ Tulça, *Atatürk, Venizelos ve ...* s. 16; Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye...* s. 112-113.

²⁸ *Milliyet*, 29 Kanun-u sâni 1929, s. 1.

Cemal Hüsnü Bey'dir. Bu isim daha sonra değişecek ve yerine Tevfik Kamil Bey gelecektir.

Venizelos'un seçildiği 1928 Ağustosundan 1929'un sonlarına kadar müzakerelerde beklenen ilerleme bir türlü sağlanamamıştı. 1929'un Ocak ayına gelindiğinde müzakerelerde, ancak Yunanistan tarafından kefalet akçesi olarak yatırılmış olan 500 bin İngiliz lirasının tediyesi işlerine kadar gelinebilmişti²⁹. Ancak görüşmeler sık sık kesintilere uğramakta ve iki ülke basını bu durumdan dolayı sürekli olarak birbirlerini suçlamaktaydılar³⁰. Müzakereler emlak meselesi etrafında dönmekteydi. Tavizata konu emlakın değeri ile ilgili olarak henüz bir anlaşmaya varılamamıştır. Emlak meselesi ile ilgili sorunların bir türlü halledilememesinin belki de en önemli nedeni, Yunanistan'daki göçmen nüfusun güçlü baskıları ve iç siyasetin hassasiyeti dolayısıyla, hükümetin alması gereken pratik kararları bir türlü alamamasıdır. Türk basınında çıkan haberlerde de Venizelos'un sorun teşkil eden konularda ülkedeki göçmenlerin ve muhaliflerin etkisi altında kaldığı belirtilerek, Türk görüşüne uygun davranmaktansa görüşmelerin kesintiye uğramasını tercih edeceği³¹ duyurulmaktaydı. Bu konuda Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Bey, Türkiye'nin barış için elinden geleni yaptığını ima ederken, Venizelos'un da kendileri gibi biraz daha "ameli" düşündüğü ve davrandığı taktirde anlaşmanın daha çabuk gerçekleşeceğini söyleyerek³² bir bakıma mevcut durumun Yunanistan'ın karar alma ve uygulamada pratik olamamasından kaynaklandığını belirtmekte ve duydukları memnuniyetsizliği dile getirmekteydi.

Bu sıralarda müzakere mevzuu ve süreci ile ilgili olarak pek çok konu iki ülke arasında sorun olmaya devam etmektedir. Bunlardan biri de Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun çalışma yeridir. Türk tarafı Komisyon'un çalışma yerinin artık değiştirilmesini istemektedir. Çünkü, dört yıldır İstanbul'da müzakerelerine devam eden Komisyon'un Yunan delegeleri, bu sayede Rum ahalile sık sık temaslarda bulunarak onların durumlarından Komisyon'u sürekli olarak haberdar etme imkanı bulmuşlardır. Bu nedenle Türk tarafı, bundan sonra Komisyon'un Gümölcine'de toplanmasını ve şimdiye kadar böyle bir şansa sahip olmayan Müslümanların durumunun Türk delegeler tarafından tespit edilerek, Komisyon'a bildirilmesini adalet ve eşitliğin

²⁹ *Milliyet*, 4 Ocak 1929, s. 1.

³⁰ *Milliyet*, 25 Şubat 1929, s. 2.

³¹ *Milliyet*, 13 Kanun-u sâni 1929, s. 3; 28 Şubat 1929, s. 2; 11 Mart 1929, s.2.

³² *Milliyet*, 11 Şubat 1929, s. 1.

bir gereği olarak istemektedirler. Komisyon teklifi görüşmüş ve Garbi Trakya'ya nakil talebini müttefikan kabul etmişti. Ancak, Türk tarafının istediği ve Komisyon'un da kabul ettiği bu teklif, Gümölcine'nin yeterli maddi imkanlara sahip olmayan küçük bir yer olduğu gerekçesiyle, Yunanistan tarafından kabul edilmemişti. Yunan tarafı buna karşılık, Selanik veya Atina gibi daha büyük şehirlerin tercih edilmesini istemiş ve teklifin ardındaki gerekçeyi görmezden gelmiştir. Cemal Hüsnü Bey Komisyon'un kararında ısrar etmesi gerektiğini belirtirken, bunun sadece eşitlik ve adalet ilkeleri için değil, Komisyon'un saygınlık ve bağımsızlığı için de gerekli olduğunu ifade ediyordu³³. Ancak Türk tarafının talebi kabul edilmemiştir.

Mayıs ayının sonlarına doğru görüşmelerde bir gelişme kaydedilmiş ve gazetelerde anlaşmanın imzalanmak üzere olduğu haberleri çıkmıştır. Türk baş murahhası Tefik Kamil Bey bu sırada yaptığı bir açıklamada Türk ve Yunan hükümetlerinin anlaşacağını ve meselelerin tespiti için Komisyon'un toplanacağını belirtmiştir. Buna göre emlak meselesinde tam takas esası düşünülmektedir. Yunanlıların fazla olan Türk emlakı için ödeyeceği tazminatın kati miktarı ise Atina'dan gelecek talimatlara göre belirlenecektir. Batı Trakya'daki el konulmuş Türk emlakı sahiplerine iade edilecek, Rum muhacirlerin iskan edildiği evlere de 6 ay içinde bir bedel biçilerek sahiplerine ödenecektir. İstanbul Rumlarının azınlık işlerini 7 ay içinde sonuçlandırmak üzere altıncı tali mübadele komisyonu faaliyette bulunacaktır. Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun da tasfiye ve diğer işlerle ilgilenmek üzere iki şube ile sınırlandırılacağı da yine verilen haberler arasındadır³⁴. Anlaşmanın olacağı konusunda hem Türk tarafından ve hem de bağımsız üyelerden gelen neredeyse kesin açıklamalara rağmen, Yunan tarafından gelen farklı ses her şeyi altüst edecektir. Yunan Dışişleri Bakanı Karapanos, Tefik Rüşdü Bey'in TBMM'de itilafname ile ilgili yaptığı konuşmaya cevaben bir beyanatta bulunmuştur. Bu beyanatında Karapanos, Türkiye'nin bitaraf azanın muallakta kalan bazı meseleler için hazırlamış oldukları muhtırayı, her iki tarafın da kabul ettiğini açıkladığını, ancak Yunanistan'ın tam olarak kabul ettikleri bu şartlara rağmen Türkiye'nin bitarafların teklifinden tamamen farklı şartlar ileri sürdüğünü, bu nedenle de Yunanistan'ın cevabının ona

³³ Milliyet, 10 Şubat 1929, s. 1.

³⁴ Cumhuriyet, 29 Mayıs 1929, s. 1,2; 31 Mayıs 1929, s.1. Malların değer takdiri ve tasfiyesi için kurulan alt komisyonlar verimli olmamaları ve çok masraflı olmaları nedeniyle sınırlandırılmışlardır.

göre belirleneceğini ifade etmiştir³⁵. Bu durum Türkiye açısından büyük bir hayal kırıklığı yaratmış ve bir kriz doğurmuştur.

Yunanistan, 21 Mayıs'ta Komisyon tarafından sunulan tekliflerin kabul edilmesine rağmen, 28 Mayıs'ta Yunan Büyükelçiliği'nin Atina'ya evvelkilerden oldukça farklı teklifler sunduğunu ileri sürerek, Atina büyükelçisi Yoannis Papas ve başmurahtas Diyamandopulos'u Yunanistan'a çağırıştır³⁶. Yetkilerini aştığı ve fazla isticallerde bulunduğu gerekçesiyle değiştirileceği haberleri gündeme gelen Papas'ın, Atina'ya gitmesi durumunda dönene kadar görüşmelerin duraklayacak olması ise Türkiye'de kaygıyla karşılanmıştır³⁷. Böyle bir şeyi Yunan hükümeti de istememiş olacak ki, son anda alındığı bildirilen bir kararla sadece baş murahtas Diyamandopulos 10 Haziran'da Atina'ya gitmiş ve Papas'ın "şimdilik" kaydıyla Ankara'da kalacağı bildirilmiştir. Bu arada Yunanistan bakanını da değiştirecek ve yeni dışişleri bakanı Mihalakopulos olacaktır. Mihalakopulos, Tevfik Rüşdü Bey'e gönderdiği bir telgrafla müzakerelerin çetinliğinden bahsederken, Papas'ın geri alınmasının ve görüşmelerin kesilmesinin söz konusu olmadığını belirtmekteydi³⁸. 23 Haziran'da Türkiye'ye dönen Diyamandopulos'un hükümetinden aldığı talimatlar içerisinde, ısrarla yapılması istenen konulardan biri de İstanbul'da bulunan tüm Rumların etabli kabul edilmesi isteğidir³⁹. Diyamandopulos'un dönüşüyle başlaması düşünülen müzakerelere ise bir türlü başlanamamaktadır.

Bu sırada Türkiye Enis Akaygen'i 28 Haziran 1929'da yeni Atina Büyükelçisi olarak atayacaktır. Müzakerelerde bir türlü ilerleme sağlanamaması yeni bir krize neden olmuştur. Yunanistan'ın Londra Büyükelçisi Kaklamanos'un müzakerelerin kesilmesinin nedenlerini Times gazetesine gönderdiği bir mektupla açıklamasından sonra Türkiye'nin Londra büyü-

³⁵ *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1929, s. 3.

³⁶ *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1929, s. 2.

³⁷ *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1929, s. 3. Ancak Türkiye cephesinde, Yunanistan'ın sırf fikrinden caydığı için elçisini feda ettiği düşünölmekteyken, Yunan basınında çıkan ve Türkiye'ye ulaşan haberlere göre de Yunanistan kendisine sunulan teklifi kabul ederken, bitarafklar Türk hükümeti ile bilmüzakere ilk tekliflerini yok sayan yeni teklifler sundular ve bunu Türk hükümeti hemen kabul etti. Türk görüşüne uygun bu teklifleri Yunan hükümeti benimsemezken Papas yetkisini aşarak bunları müzakere etmeye başladı. Yunan murahtaslarının bu davranışı da anlaşmanın gerçekleştiği görüntüsünü sağladı. *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1929, s.4; 11 Haziran 1929, s. 1.

³⁸ *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1929, s. 1,2.

³⁹ *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1929, s. 3.

kelçisi Ferit Bey de aynı gazeteye verdiği beyanatta, Türkiye'nin konuyla ilgili görüşlerini açıklamıştır. Buna göre, Türkiye bir proje hazırlayarak muallakta kalan meselelerin tümünü bölünemez bir bütün olarak hazırlamıştı. Ancak Yunan hükümeti, evvelce ülkeyi terk eden Rumların dönmesine izin verilmemesinden dolayı bu projeyi kabul etmemiştir. Bu da görüşmelerin kesilmesine neden olmuştur. Türkiye kararında ısrarlıdır. Çünkü Türkiye'yi terk eden Rumların büyük bir çoğunluğu, bir daha memlekete dönmeyi kabul ettikleri için pasaportlarına işaret konulmuştur. Diğerleri ise ya gönüllü olarak "ecnebi" ordusuna dahil oldukları yada "ecnebi" devletlerin hizmetine girdikleri için vatandaşlıkları düşmüştür. Bundan başka bahsedilen projenin mali kısmında tavsiye edilen tesviye sureti, İstanbul'da yerleşikken ortadan kaybolanların emlakini Türkiye'ye ve 1918'de Yunanistan'da iken oradan ayrılanların emlakini de Yunanistan'a bırakmaktadır. Bahsedilen Rumların Türkiye'ye girişlerine izin verildiği takdirde mali muvazenenin tamamı da bozulmuş olacaktır. Bütün bunlar Yunan büyükelçisine anlatılarak itilafname-nin bölünemeyeceği belirtilmiş ve ayrıca, müzakere kesildiği takdirde Türk tarafının kendisini evvelki taahhütlere bağlı addetmeyeceği de bildirilmiştir. Ancak Yunan hükümeti bu durumdaki Rumların Türkiye'ye dönmelerine izin verilmesi konusunda ısrar ettikleri için müzakereler kesilmiştir⁴⁰.

Sürecin bu noktasında yaşanan kriz, büyükelçilerin karşılıklı olarak geri çekilmesiyle daha da sıkıntılı bir hal alacaktır. Türkiye'nin cevabi görüşü hazırlanarak Yunan hükümetine iletdikten sonra Atina sefiri Enis Bey izinli olarak Türkiye'ye çağrılacaktır. Yunanistan büyükelçisi Papas ise tedavi maksadıyla ve izinli olarak 6 Ağustos'ta Ankara'dan ayrılarak, Yunanistan'a gidecek⁴¹ ve bir daha geri dönmeyecektir. Yunanistan, Yoannis Papas'ın yerine Spiridon Polihroniadis'i⁴² Ankara Büyükelçisi olarak atayacaktır. Polihroniadis 17 Kasım 1929'da Türkiye'ye gelecektir.

Türkiye'nin yukarıda belirtilen kararına cevaben Yunanistan, daha evvel nakden vereceğini belirttiği miktarı vermekten vazgeçtiğini duyurmuş ve bu yaşanan krizi derinleştirmiştir. Türkiye bunun müzakerelerin temel

⁴⁰ Cumhuriyet, 4 Ağustos 1929, s. 3.

⁴¹ Cumhuriyet, 7 Ağustos 1929, s. 3.

⁴² A. Alexandris'in *The Grek Minority of İstanbul And Grek Turkish Relation (1918-1974)*, adlı kitabını kaynak gösteren yazarların hepsi Polihroniadis'in temmuzda Türkiye'ye geldiğini söylemektedirler. Bkz., Demirözü, *Savaşın Barışa Giden ...*, s. 80. Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye...*, s.114. Oysa Ağustos'un sonlarına gelindiğinde Polihroniadis'in sefarete tayini söylentileri çıkmış olmakla birlikte bu henüz kesinleşmemiştir. Cumhuriyet, 21 Ağustos 1929, s. 3; 23 Ağustos 1929, s. 1; 24 Ağustos 1929, s. 2.

esaslarından biri olduğunu ve tazmin esası kabul edilmedikçe tasfiye şeklinin bulunamayacağını belirtmiştir⁴³. Görüşmelerin Yunanistan'ın tavrı nedeniyle bir türlü ilerleyememesi, Türk tarafında bir bıkkınlık ve güvensizlik doğurmuştur. Hatta Muhtelit Mübadele Komisyonu'ndaki Türk üyelerin, sahipleri İstanbul'da bulunan Yunan emlakine de el konulması ve bir türlü halledilemeyen etabli meselesinin halli için de sayıları 99 bin olan İstanbul Rumları ile sayıları 102 bin olan Batı Trakya müslümanlarının değiştirilmesi⁴⁴ gibi Yunan tarafının tepkisini çekecek toptancı bir çözüm önerisinde bulunacaklarına dair haberler bile yayınlanmıştır. Daha sonraki bir zamanda Yunanistan'ın müzakere sürecindeki bu tavrını değerlendirdiği bir yazısında Mehmet Asım şöyle demektedir: “*Malumdur ki şimdiye kadar Türkiye'ye karşı Yunanistan'ın siyaseti şu idi: bir taraftan Türkiye'ye harpçilik atfederek, diğer taraftan adalar denizinde hakimiyet iddia ederek Türkiye'ye karşı tecavüz planı hazırlamak. Vakıa Venizelos iktidar mevkiine geldiği günden beri Türkiye ile dost geçinmek istediğini fırsat düştükçe tekrar etmiştir. Fakat Türk-Yunan müzakeratında takip edilen uzatma ve oyalama siyaseti sözlerindeki samimiyetin derecesi hakkında şüphe uyandırmıştır*”⁴⁵.

Tarafsız aza tarafından 12 Eylül 1928'de Komisyon'a sunulan ve Komisyon'un çalışmasını engelleyen meselelerin ne suretle çözülebileceğine ilişkin muhtıranın ele alınması ile 26 Eylül 1929'da müzakereler yeniden başlamış⁴⁶ ve hemen kesilmiştir. Bunun üzerine Yunanistan, izahat vermek üzere Diyamandopulos'u Ekim ayının ortalarında Atina'ya çağırır ve akabinde diplomatını değiştirir. Türkiye ise Yunanistan'a nota verir. Buna karşılık Yunanistan da Cemiyet-i Akvam'a başvurmaya karar verir⁴⁷. Tarafların aksini iddia eden açıklamalarına rağmen, neredeyse Mayıs ayından beri durmuş olan görüşmelere yeniden başlanmasına karar verilir. Türk murahhas heyeti bir toplantı yaparak, Yunanistan tarafından iadesi kararlaştırılan Türk emlaki, Yunanistan'da muvazaaya tabi Türk emlaki ve Batı Trakya Türklerinin kendi emlaklerini kullanabilmeleri konularını

⁴³ Türkiye'nin Yunanistan'a resmi cevabı için bkz.; **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1929, s. 3.

⁴⁴ **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1929, s.1; daha önce de Yunus Nadi, Yunanistan'ın verdiği sözlerle, yapılan anlaşmalara sadık kalmadığını, buna karşılık Türkiye'nin ise her türlü iyi niyeti gösterdiğini belirterek, bundan sonra onların davrandığı gibi davranılmasını ve ilk olarak Türkiye'deki Yunan emlakinin tamamına el konulması gerektiğini söylemişti. Bkz., Yunus Nadi, “Türk Yunan İhtilafı” **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1929, s. 1.

⁴⁵ Mehmet Asım, “Türk-Yunan Münasebatında İnkışaf”, **Vakit**, 16.02.1930, s. 4.

⁴⁶ **Milliyet**, 17 Teşrin-i evvel 1929, s. 1.

⁴⁷ **Milliyet**, 1 Teşrin-i Evvel 1929, s.1.

aciliyetle görüşülmesi ve halledilmesi gereken meseleler olarak belirler⁴⁸.

Yaşanan bunca krize rağmen 1930'a gelindiğinde işler birden değişecek ve müzakereler çok hızlı bir şekilde ilerleyecektir. Bu arada büyükelçi Enis Akaygen inisiyatif olarak Mart ayında Yunan Milli Bayramı'nın 100. yıl kutlamalarına katılacak ve bu durum Yunanistan tarafından memnuniyetle karşılanacaktır. Mihalakopulos bu durumun, iki ülke arasındaki geçmiş kinlerin unutulmaya başlandığının ve ilişkilerin geliştiğinin bir göstergesi olduğunu⁴⁹ söyleyecektir. Görüşmeler ilerlerken Yunanistan, mübadele anlaşması ile birlikte iki hükümet arasında mevcut ticaret, ikamet, dostluk, konsolosluk deniz kuvvetlerinin sınırlandırılması gibi bütün meselelerin hallini içeren anlaşmaların da birlikte imzalanmasını şart koşmaktadır⁵⁰. Yunanistan'ın bu şartına karşılık Türkiye ise, mübadil emlak meselesi tarafsız aza tarafından halledilmedikçe, anlaşmayı imzalamaya yakın durmamakta ve tarafsız azaların mübadil emlak konusunda verecekleri istişari kararı beklemektedir⁵¹. Türkiye, mübadil emlakının bir an evvel çözülebilmesi için önce hesaplanmadan takas edilmesini talep etmiştir. Ancak Yunanistan, bu konunun harici ve muhacir teşkilatı nedeniyle bir iç mesele haline geldiğini gerekçe göstererek, reddedince⁵², bu defa Atina Büyükelçisi Enis Bey, mübadil mallarının müteakabiliyet esasına göre takas ve mahsup edilmesini teklif etmiş ve bu defa ki teklif kabul görmüştür. Buna göre, Mübadil emlakının kıymeti konusunda bağımsız azanın oylarına müracaat edilecektir⁵³. Bununla birlikte Türkiye, ülkelerin bağımsız azanın oyunu kabul edip etmeme noktasında serbest olmasını istemiş ve bu teklif de kabul edilmiştir⁵⁴. Bağımsız azanın kararı ise anlaşmadan sonra genel takas olarak açıklanacak ve kabul edilecektir.

C- 10 Haziran 1930 Ankara Anlaşması ve Tepkiler

Yunanistan'da ki göçmenlerin hükümet üzerinde ki baskısı müzakere sürecinde hiç azalmadan devam etmekle birlikte anlaşmanın şartları belirgin-

⁴⁸ *Milliyet*, 4 Teşrin-i evvel 1929, s. 1.

⁴⁹ *Vakit*, 24 Mart 1930, s.1; Tulça, Atatürk, Venizelos ve ... s. 35.

⁵⁰ *Vakit*, 19 Şubat 1930, s.2; 21 Şubat 1930, s. 1.

⁵¹ *Vakit*, 24 Şubat 1930, s.2; *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1930, s.3; 2 Nisan 1930, s. 2; 10 Nisan 1930, s. 3.

⁵² *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1930, s.1.

⁵³ *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1930, s.3.

⁵⁴ *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1930, s.3.

leştikçe, Yunanistan'daki muhacir ve muhaliflerin protestoları da başlamıştı. Rum Muhacirin Teşkilatı'nın düzenlediği bir mitingde bu anlaşmayla Rum hukuk ve menfaatlerinin çiğnendiğini belirten beyannameler dağıtılarak, protestolarda bulunuldu. Atina'nın en büyük tiyatrosu olan Kolombiya'da toplanan halkın karşısına çıkan konuşmacılar, Rum muhacirlerinin hak ve menfaatlerinin feda edildiği bu anlaşmanın imza edilmesinin vatan hainliği olduğunu belirtiyorlardı. Tertip heyetinin başında muhacir mebusların bulunduğu bu toplantıda söz alan konuşmacılar, Türk ve Yunan emlaklerini mukayese ederek, Türkiye'ye 300 milyon altın lirası hediye edildiğini ve bunun bir delilik olduğunu ileri sürüyorlardı⁵⁵. Aynı amaçla, İstanbullu Rum, göçmen ayan azası ve mebusların dahil olduğu başka bir toplantıda da Venizelos'a verilmek üzere bir muhtıra düzenlenmiş ve firari Rumların mallarının Türkiye'ye bırakılmaması, ayrıca 1923'den beri işleyen kiralarnın şimdilik yarısının ödenmesinin talep edilmesi istenmişti⁵⁶.

Bütün engellere rağmen yapılan çetin ve uzun müzakereler sonucunda nihayet 10 Haziran 1930 tarihinde Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Bey ile Yunan Büyükelçisi Polihroniadis tarafından Ankara'da mübadele sorunlarını halleden anlaşma imzalandı. Buna göre, her iki ülkede kalan göçmen malları bulunduğu ülkeye ait olacak, ancak bankalardaki paraları sahiplerine verilecektir. Etabli konusunda geçmişte aranan bütün şartlar bir tarafa bırakılarak, İstanbul'da yaşayan Rumlarla Batı Trakya'da yaşayan Müslümanlar azınlık kabul edilecek ve mal varlıklarına dokunulmayacaktır. Yunan hükümeti, Türkiye'deki Muhtelit Mübadele Komisyonu'na 425 bin sterlin verecektir. Bu paranın 150 bin sterlini İstanbul'da bulunan ya da İstanbul'a dönmeye hak kazanan gayri mübadil Yunanlılara tazminat olarak ödenecek, 150 bin sterlini Batı Trakya'da malları ziyana uğramış gayri mübadil Müslümanlara ödenecek ve 125 bin sterlini ise üç taksit şeklinde Türk hükümetine ödenecektir. Bu anlaşma Yunan kamuoyunda bütün haklardan feragat edilen bir anlaşma olarak yorumlanmıştır. Yunanistan'daki göçmenlerin bir gün topraklarına dönebileceklerine dair en ufak bir umutları kalmadığı gibi mallarına karşılık herhangi bir tazminat almaları da söz konusu olmamıştı. Bu nedenle bazı göçmen grupları ve muhalefet. Türkiye tarafından ödenmeyen bu tazminatın Yunan hükümeti tarafından ödenmesini dahi istemişlerdir⁵⁷.

⁵⁵ *Vakit*, 4 Mart 1930, s.3.

⁵⁶ *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1930, s. 3.

⁵⁷ Demiröz, *Savaşın Barışa Giden ...*, 2007, s. 87-91.

16 Haziran'da Meclis'te Hariciye Encümeni'nde yapılan tartışmalarda mübadil emlakin takasa tabi olmasının zaruri olduğunu söyleyen Venizelos, İsmet Paşa'dan kendisine gelen bir mektubu okudu ve anlaşmanın kabul edilmemesi durumunda, gerekirse Meclis'in feshedilebileceğini bile ifade etti⁵⁸. Kafandaris ve General Kondilis ile birlikte anlaşmaya muhalefet eden Çaldaris, Venizelos'un nutkundan sonra lehte oy kullanacağını beyan etti. Yunan Meclisi'nde görüşmeler başlamadan evvel Atina'da Muhacir Teşkilatı tarafından bir miting düzenlenerek, anlaşma ve özellikle de bitarafların, mübadil emlakin takasa tabi olması hakkındaki kararları protesto edildi. Hükümetin açık yerde olmasına izin vermediği için Triyanon tiyatrosunda yapılan mitingde, Venizelos'a hakaret edildi ve güvenlik güçleri ile çatışıldı⁵⁹. Yunanistan Meclisi'nde ki görüşmeler çetin müzakerelere sahne oldu ve buna rağmen büyük bir çoğunlukla 26 Haziran'da onaylandı. Anlaşmanın, Yunan meclisinde 60 göçmen milletvekilinin varlığına rağmen, sadece 19 aleyhte oyla kabul edilmiş olmasında Venizelos'un sözleşmeyi kararlı, inançlı ve gerçekçi bir şekilde savunmasının önemli bir rolü olmuştur.

Yunanistan'daki bu duruma karşılık Türkiye'de ise anlaşma metni etkili bir itirazla karşılaşmadan 17 Haziran 1930'da TBMM'nde görüşülerek, 189 kabul, 15 red ve 2 çekimser oyla kabul edildi. TBMM'de ki tartışmalarda Samsun mebusu Avni Bey, Denizli mebusu Mazhar Müfit Bey ve İstanbul mebusu Hüseyin Bey, sözleşmeye Yunanistan'daki muhaliflerle aynı noktadan, göçmen mal varlıklarının karşılıklı olarak silinmesi noktasından karşı çıkmışlardır⁶⁰. Hükümeti mübadele konusunda da çok uysal davranmakla suçlayan muhalifler, Türkiye'nin Batı Trakya'daki göçmen mal varlığına ve Yunanlılar tarafından harabe hale gelen memlekete karşılık bir tazminat alınmamasını eleştirmekte ve savaş alanında kazanılan zaferin diplomasi alanında kaybedildiğini dile getirmekteydiler⁶¹. Türkiye'de anlaşmadan sonra yapılan teşekkür konuşmalarında iki ülke temsilcileri ve komisyon azalarından sonra en büyük pay Mussolini'ye verilmişti. Anlaşmanın imzasından sonra Roma sefiri Mussolini'yle görüşerek, müzakere sürecindeki hüsnü niyet ve yardımlarından dolayı teşekkürlerini iletmiştir⁶².

⁵⁸ Cumhuriyet, 18 Haziran 1930, s. 3.

⁵⁹ Cumhuriyet, 29 Haziran 1930, s. 4.

⁶⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, C. 20, D. 3, s. 265-272. Bu müzakereler bir gün sonra cumhuriyet gazetesinde yer almıştır. Bkz.; Cumhuriyet, 18 Haziran 1930, s. 7.

⁶¹ TBMM Zabıt Cerideleri, C.20, D. 3, s. 266, 268.

⁶² Cumhuriyet, 16 Haziran 1930, s.1.

Mübadele sorunlarına ilişkin anlaşmanın imzasından sonra, Türkiye daha evvel Bulgaristan ve İtalya ile imza edilen Hakem, Tarafsızlık ve Uzlaşma Anlaşmaları esasları dairesinde Atina Hükümeti ile görüşmek ve Bakanlar Kurulu'nun onayından sonra imzalamak üzere Büyükelçi Enis Bey'e Bitarafılık Uzlaşma ve Hakem Anlaşmaları için yetki vermiştir. İmzaların Ankara'da icra edilmesi de ayrıca belirtilmiştir⁶³. Musaddak nüshaların 23 Temmuz'da görüşülmesinden sonra, muhtevası daha önce belirlenmiş diğer konularla ilgili anlaşmalar yapmak üzere Enis Bey tarafından ilgili heyetlerin Türkiye'ye gönderilmesi istenmiş ve öncelik Ticaret mukavelesine verilmiştir⁶⁴.

D- Müzakere Sürecinde Gerginlik Yaratan Bazı Meseleler

Bu kısımda müzakere edilen konularla alakalı olmamakla birlikte, karşılıklı güvensizlik yaratarak iki ülke ilişkilerini germesinden dolayı müzakere sürecini zorlaştıran bazı konulara değinilecektir. Bunlardan ilki İstanbul'da Rumların yaşadığı Tatavla'da⁶⁵ çıkan bir yangınla 21 Ocak 1929 gecesi yüzlerce evin yanıp kül olmasıdır. Yunan basını bu olayda Türklerin ihmali olduğunu, amacın İstanbul'daki Rumlara hayatı güçleştirmek olduğunu dile getirirler. Bu durum iki ülke kamuoyu arasında yeni bir gerginlik kaynağı olur. Siirt mebusu Mahmud yazdığı bir makaleyle Türkleri suçlayan Yunan basını eleştirir ve bu tür yayınların hükümetler arasındaki barış havasını baltalamaya yönelik olduğunu ifade eder⁶⁶. Bununla birlikte Yunan basını bu konudaki suçlamalarına devam eder.

1929 yılı Haziran ayı ortalarında gündeme giren ve Yunan basınının konuyu abartması nedeniyle, müzakere sürecini oldukça olumsuz etkileyen en önemli mesele ise Türkiye'nin Yavuz zırhlısını tamir ettirmesi ve yeni gemi sipariş etmesi ile ortaya çıkmıştır. Yavuz'un tamirinin tamamlanması ve buna eşlik edebilecek yeni gemilerin sipariş edilmiş olması, Yunanistan kamuoyunda Türkiye'nin adalar denizindeki Yunan hakimiyetine yönelik bir hareketi olarak algılanmıştır. Buna karşılık Yunanistan'ın da Salamina⁶⁷

⁶³ BCA, 30..18.1.2-12.45..2., 21.6.1930.

⁶⁴ Cumhuriyet, 25 Temmuz 1930, s.1.

⁶⁵ Bugünkü Kurtuluş semti.

⁶⁶ Mahmud, "Yunan Gazeteleri", Milliyet, 20 Şubat 1929, s.1.

⁶⁷ Aslında Salamina 1913 yılında Almanya'ya sipariş edilmiş, ancak savaş nedeniyle alınamamıştı. 1927 yılında geminin inşa masrafları Yunan hükümetinden talep edilmişti. Bunun üzerine 1928'de tayin edilen hakem, geminin etkili bir savaş gemisine dönüştü-

gemisini alması gerektiği tartışılmaya başlanmıştı. Bu arada Eylül başlarından itibaren bu konu tarafları iyice meşgul etmeye başlayacaktır. Türkiye'nin silahlanmasının sadece müdafaaya yönelik olduğunu belirten Siirt mebusu Mahmud, Yunan basınının çok telaşlı bir şekilde bu konu üzerine gitmesinin altında yatan sebebin güvensizlik ve adeta bir prensip haline getirmiş oldukları denizlere hakimiyet arzularından kaynaklandığını belirtiyordu⁶⁸. Kasım ayına gelindiğinde Yunan basınının Türkiye'nin denizlerde silahlanması ile ilgili rahatsızlık verici yayınları hala devam etmektedir. Yunan basınının bu konuda yarattığı gerginlik, Polihroniadis'in Yunan Genelkurmay Başkanı'nı ziyaret ederek bu konuda basının sesinin kontrol altına alınmasını istemesiyle⁶⁹ bir süreliğine de olsa kontrol altına alınır ama kapanmaz. 1930'lara gelindiğinde Meclis'te konu ile ilgili kendisine sorulan bir soruya cevap verirken, Türkiye'nin son derece barışçıl bir hükümete sahip olduğunu belirterek kaygıları gidermeye çalışan Venizelos, ayrıca, Yunan hükümetinin önceliğinin deniz kuvvetleri değil, hava kuvvetleri olduğunu belirtmişti⁷⁰.

rülmesi karşılığında kabul edilmesini Yunan hükümetine tavsiye etmiş ama Yunanlılar yaşanan son duruma kadar bu konuda bir adım atmamışlardı. Bkz., **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1929, s. 3.

⁶⁸ Siirtli Mahmud, "Karşılıklı Emniyet", **Milliyet**, 24 Teşrin-i Evvel 1929, s.1; Gazetede yer alan bir habere göre, Türkiye son zamanlarda İtalya ve Hollanda'ya 2 tahtelbahir, 2 torpido muhribi ve 4 torpiyor ismarlamıştır. Buna mukabil Yunanistan da aynı nispette siparişte bulunmuştur. Gazete denizlerdeki silahlanmanın sınırlandırılmasından bahseden Yunanistan'm, Türkiye'den çok daha üstün bir donanmaya sahip olduğunu ve işe öncelikle kendilerinin önyak olması gerektiğini belirtmiştir. **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1929, s. 1, 3; 11 Eylül 1929, s. 3. Bu konuda geniş bilgi için bkz., Büyüktuğrul, "Osmanlı (Türk)-Yunan..", ss. 725-774. Büyüktuğrul, bu dönemin donanmasının Türk deniz tarihinin en küçük donanması olduğunu söylemektedir. s. 769.

⁶⁹ Demiröz, **Savaşın Barışa Giden ...**, s. 84. Ancak bu konu burada bitmeyecektir. Nitekim 1930'a gelindiğinde Yunan Meclisi'nde yapılan bir görüşmede söz alan General Kondilis, Yunanistan'm donanmasının yetersiz olduğunu ve Türkiye'nin silahlanmasının Yunanistan için tehlikeli olduğunu söylüyordu. Buna karşılık Venizelos ise, Türkiye ile aralarındaki anlaşmazlığın sadece iktisadi meseleler üzerinde olduğunu belirterek, en az on yıl savaş beklemediğini her zaman olduğu gibi tekrar ediyordu. Bkz., **Vakit**, 2 Şubat 1930. s.1; **Vakit**, 26 Şubat 1930. s.2.

⁷⁰ **Vakit**, 12 Şubat 1930, s.4. Venizelos'un deniz kuvvetleri ile ilgili sözlerine değinen Mehmet Asım, Yunanistan'm, büyük savaş gemileri yerine küçük savaş gemileri ve onların uçaklarla desteklenmesinden hareket eden yeni bahriye siyasetinin, işin sözden fiile döküldüğünün göstergesi olduğunu belirtmiştir. Bunun iki ülke arasındaki siyasi anlaşmazlığın çözümü için çok önemli bir adım olduğu belirtilen yazıda, böylece Yunanistan'm Megalo idea düşüncesinin mevcut Yunanistan ile sınırlı kalacağını teyit edildiğini ifade etmekteydi. Bkz.: Mehmet Asım, "Türk-Yunan Münasebatında İnkışaf".

Türkiye’de büyük bir memnuniyetle karşılanan bu ifadeler nedeniyle Atina Büyükelçisi Enis Bey Venizelos’u ziyaret ederek, kendisine İsmet Paşa ve Tefik Rüşdü Bey’in teşekkürlerini iletmiş, ayrıca iki ülke ilişkilerinin gelecekteki barış ve dostluğu ile ilgili samimi düşüncelerine Türkiye’nin de aynen katıldığını ifade etmiştir⁷¹.

Henüz Yavuz’un tamirinin yarattığı gerginlik devam ediyorken, 1929’un sonlarında Yunanistan’da düzenlenen bir nümeyiş de bir başka olumsuzluk olmuştur. İzmir’in işgali sırasında Türkler aleyhindeki teşkilatın başında bulunan İzmir Metropolitidi Chrysostomos’ı anmak için bütün Yunanistan’da bir ayin tertip edilmiş ve Türkiye aleyhine konuşmaların yapıldığı bu anmaya büyük bir halk çoğunluğu, siyasiler, memurlar ve askerlerle birlikte, bazı hükümet mensupları da katılmıştı⁷². Türkiye’de tepkiyle karşılanan bu durum aynı zamanda Venizelos’un hükümet içinde dahi muhalifleri olduğunu gözler önüne sermektedir.

E- Devlet Adamlarının Müzakere Sürecindeki Tavrı

Müzakere sürecindeki tüm aksaklıklara ve iki ülke arasında çeşitli vesilelerle yaşanan tüm gerginliklere rağmen, her iki ülke liderlerinin de barışa olan inançlarını ifade eden olumlu tutumları değişmemiştir.

6 Ekim 1929’da Atina’da toplanan Sulh Kongresi’ne katılan Siirt mebusu Mahmud Bey ile görüşen Mihalakopulos ona Türk dostu olduğunu ve umum dünya politikasının bir sonucu olan bu yaklaşımının her defasında bir adım daha ileriye gittiğini belirtiyordu. Bir türlü sonuca varılamamasının nedeninin her iki tarafta var olan “itimatsızlık” olduğunu belirten Mihalakopulos⁷³, oldukça önemli ve de adım atılmasını engelleyen bir soruna da vurgu yapmış oluyordu. Bu görüşmeden kısa bir süre sonra iki ülke arasında sorun olan denizlerdeki silahlanma vesilesiyle bir yazı kaleme alan Siirt mebusu Mahmud, iki halk arasındaki karşılıklı güvensizliğin, silahlardan çok daha kuvvetli bir tehdit olduğunu ifade edecektir. Silahlanmanın sınırlandırılması yerine bu güvensizlik ortamının kaldırılması gerektiğini belirten Mahmud⁷⁴, böylece Mihalakopulos’un teşhisini de onaylamış olmaktadır.

Vakit, 16.02.1930, s. 4. Biraz aceleci ve heyecanlı bir düşüncenin ürünü olan bu yorumla bir bakıma Türk zihinlerinde ki Megalo idea korkusu da gözler önüne serilmektedir.

⁷¹ **Vakit**, 24 Şubat 1930, s.2.

⁷² **Milliyet**, 1 Kanun-u evvel 1929, s.1.

⁷³ **BCA**, 030.10-254.711.25, 14.10.1929.

⁷⁴ Siirtli Mahmud, “Karşılıklı Emniyet”, **Milliyet**, 24 Teşrin-i Evvel 1929, s.1.

Bununla birlikte Polihroniadis'e göre Mihalakopulos, sorunların çözümü için Türkiye ile diyalog kurulması gerektiğine Venizelos gibi inanmamaktaydı. Nitekim müzakereler sırasında çok defalar görüşmeleri keserek Milletler Cemiyeti'ne gitmek istemişti. Bu süreçte Polihroniadis'in en büyük destekçisi olan Venizelos ise alınamayacak bir tazminat uğruna Türkiye ile ilişkilerini iyice bozmaktansa İstanbul'da ki etablinin şartlarını düzeltmeye çalışmak gerektiğine inanmaktaydı⁷⁵.

Bu arada Türk nokta-i nazarı eskiden beri Türk-Yunan dostluğunun şiddetle taraftarıydı ve problemin nazari ve hukuki sahalardan ziyade pratik sahada çözülebileceğine inanmaktaydı. Her sıkıntıda görüşmelerin kesilerek Milletler Cemiyeti'ne gidilmesinden duyulan rahatsızlık, Siirt mebusu Mahmud Bey tarafından Yunan Dışişleri Bakanı Mihalakopulos'a, Atina'daki Sulh Kongresi sırasında belirtilmiş, bunun çözüm getirmeyeceği, bu konuda Yunan liderlerin daha cesur davranmaları gerektiği ifade edilmişti⁷⁶. Bununla birlikte Yunanistan, karşılaştığı her sıkıntıda "Cemiyet-i Akvam'a" gitmeyi adeta bir koz olarak kullanmaya devam edecektir.

Bu sevimsiz duruma rağmen, iki ülkenin karşılıklı menfaatlerinin dostane ilişkileri zorunlu kıldığını söyleyen Tevfik Rüşdü Bey, Yunanlı siyasi liderlerle aynı fikirde olduklarına emin olduğunu ifade edecek ve meselenin Yunan kamuoyunun ikna edilememesinden kaynaklandığını ve bunun da onların iç işleri olduğunu söyleyecektir⁷⁷. Anlaşıldığı üzere müzakereleri güçleştiren en önemli unsur Yunanistan'daki kamuoyu baskısı olarak ortaya çıkmaktadır. Görüşmeler sırasında yaşanacak olumsuzluklardan dolayı kamuoyunun olumsuz etkilenmemesi ve hükümetlerin gücünün azalmaması için Mihalakopulos Siirt mebusu Mahmud'a iki tarafın yetkili teknisyenlerinin sorunları görüşmelerini ve mutabık kalmaları halinde hükümetlerin devreye girmesini söylemiştir. Böylece herhangi bir uyuşmazlık durumunda teknisyenler uyuşmadı denilebilecek ve hükümetler bundan zarar görmeyeceklerdi⁷⁸.

Anlaşma imzalandıktan sonra İsmet Paşa da Venizelos'a gönderdiği mektubunda müzakere süreci için; *"büyük beşeri kitlelerin maddi menfaatlerine taalluk etmesi dolayısıyla uzun, yorucu ve ekseriya güç olmuştur"*

Demirözü, *Savaşın Barışa Giden ...*, s. 81

⁷⁵ BCA, 030.10-254.711.25, 14.10.1929.

⁷⁶ Cumhuriyet, 5 Nisan 1930, s.1.

⁷⁷ BCA, 030.10-254.711.25, 14.10.1929.

⁷⁹ şeklinde, Yunanistan'da ki kamuoyu baskısını anlayışla karşılayan bir ifade kullanmıştır. Polihroniadis ise daha sonra özel arşivinde yer alan notlarında, kamuoyu baskısına yenilmelerinin her zaman zarar getirdiğini söyleyecek ve bu durumu eleştirecekti. “Türk tezlerini dile getiriyor” suçlamasını göze alarak gerçekleri söyleme cesaretine sahip bir politik liderin olmaması durumunda, çözümün de mümkün olmayacağını belirten Polihroniadis⁸⁰, sürecin başarıyla neticelenmesinde Venizelos'un kararlı duruşunun önemine değinmektedir. Onun gibi İsmet Paşa da tüm zorluklarına rağmen müzakerelerin iyi neticelenmesindeki en büyük amilin liderlerin iyi niyetleri ve uzlaşma fikri olduğunu söyleyecektir⁸¹. Polihroniadis bu süreç içerisinde İsmet Paşa'nın Venizelos kadar büyük cesaret göstermesine gerek olmadığını çünkü, Türkiye'de kamuoyu görüşünün Yunanistan'daki kadar önemsenmediğini⁸² söylemiştir. Polihroniadis'in dile getirmedeği şey ise Türkiye'de müzakere sürecine karşı Yunanistan'daki gibi bir muhalefetin ya da kamuoyu baskısının zaten söz konusu olmadığıdır.

F-Venizelos'un Türkiye ziyareti Ve Yapılan Anlaşmalar

Venizelos, 1929'un sonlarına doğru artık Türkiye'ye bir ziyaret yapması gerektiğini dillendirse de müzakerelerin henüz bitmemesi dolayısıyla muhaliflerin tavrını da göz önünde bulundurarak bu ziyareti gerçekleştirmez. Yunan Dışişleri Bakanı Mihalakopoulos, Siirt mebusu Mahmud Bey'e iki taraf arasında bir itilafa varılacağından emin olduğu takdirde Venizelos'un Ankara'yı ziyaret edeceğini belirterek: “*Uyuşmadan dönmenin fecaatini düşünebilirsiniz*”⁸³ demiş ve çekincelerini belirtmiştir. Venizelos da Atina Büyükelçisi Enis Akaygen'e, anlaşma olması durumunda Ankara'ya gideceğini ve Lozan Anlaşması ile iki millet arasındaki “mesail-i maziyenin” sona erdiğini göstereceğini söylüyordu⁸⁴. Mart ayında anlaşma konusunda sona yaklaşıldığı sıralarda Venizelos'un Türkiye ziyaretinin Nisan ayında gerçekleşeceği

⁷⁹ **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1930, s. 3.

⁸⁰ Demiröz, **Savaşın Barışa Giden ...**, s. 160-161.

⁸¹ **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1930, s. 3.

⁸² Demiröz, **Savaşın Barışa Giden ...**, s. 160-161. Görüşmelerin Yunanistan'daki muhalifler gerekçe gösterilerek, sürekli kesilmesi üzerine Yunus Nadi, “*Yunanistan'a ihtar etmek icap eder ki efkâr-ı umûmiye yalnız orada var değildir*” diyecektir. Bkz.; Yunus Nadi, “Türkiye'de de Efkar-ı Umumiye Vardır”, **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1930, s. 1.

⁸³ Bkz., **BCA**, 30.10-254.711.25, 14.10.1929.

⁸⁴ **BCA**, 030.10-254.712.2, 4.1.1930.

haberleri çıkmıştı⁸⁵. Bu durum Yunanistan’da muhalifler tarafından hemen eleştiri konusu yapılmış ve Rum Muhacirin Teşkilatı’nın düzenlediği mitingde, ziyaretin “*daha Anadolu’da akan Yunan kanları kurumamışken*” yapılmasının anlaşılmaz olduğu gibi⁸⁶ sert ifadelerle protesto edilmiştir.

10 Haziran 1930’da Ankara Sözleşmesi’nin imzalanmasından sonra oluşan uygun zemin sonrası, Venizelos’un Türkiye ziyareti, 27 Ekim-1 Kasım 1930 tarihleri arasında gerçekleşecektir. Venizelos’un ziyaretinin Macar başvekili Kont Bethlen’in ziyareti ile aynı zamana denk düşmesi ve ayrıca 29 Ekim törenlerine rastlaması nedeniyle Yunan tarafı başlangıçta biraz tedirgin olsa da gezi kararlaştırılan tarihte gerçekleşir. Yunanlı diplomatlar ayrıca Venizelos’un İstanbul’a gelmesi durumunda Patriği ziyaret mecburiyetinde kalmasının bir sıkıntı yaratıp yaratmayacağı konusunda da endişelidirler. Hatta bu yüzden heyetin İstanbul yerine İzmit’ten karaya çıkmasını teklif etmişler ancak Türkiye bunun bir sorun teşkil etmeyeceğini bildirince, program olduğu gibi kalmıştır. Buna rağmen Venizelos, Patriği İstanbul’a vardığında değil de Ankara dönüşünde ziyaret etmeyi tercih etmiştir⁸⁷.

Yunan heyeti 26 Ekim’de Türk sularına yaklaştığı zaman ona Türk savaş gemileri eşlik etmiş ve bu durum onları ziyadesi ile memnun etmişti. İstanbul’dan trenle Ankara’ya geçen heyet, burada oldukça samimi bir şekilde İsmet Paşa tarafından karşılanmıştır. İstasyon ve şehir Türk ve Yunan bayrakları ile süslenmiş, Yunanca “hoş geldiniz” dövizleri asılmıştı. Aynı gün Venizelos, Mustafa Kemal ile bir saat on beş dakikalık bir görüşme yapmıştır⁸⁸. Bu gezi sırasında Venizelos Türk Ocağı’nı da ziyaret etmiş ve reis Hamdullah Suphi Bey tarafından karşılanmıştır⁸⁹. Venizelos burada 3000 lirası eşi ve 2000 lirası da kendi adına olmak üzere 5000 lira yardımda bulunmuştur⁹⁰. Cumhuriyet Bayramı törenlerine her iki ülkenin başvekilleri

⁸⁵ **Vakit**, 4 Mart 1930, s.1.

⁸⁶ **Vakit**, 4 Mart 1930, s.3.

⁸⁷ Tulça, **Atatürk, Venizelos ve ...**, s.39. Buna mukabil, Hatipoğlu, Venizelos’un İstanbul’da Patriği ziyaret etmeden doğrudan Ankara’ya gitmeyi reddettiğini, ziyareti gerçekleştirirse Türklerin, gerçekleştirmezse Rumların güvenmesinden endişelendiğini söylemiştir. Bunun üzerine **Türk yetkililer tarafından**, Ankara dönüşünde bu ziyareti gerçekleştirilebileceği konusunda kendisine güvence verilmiştir. **Bkz., Harry J. Psomiades**, “The Ecumenical Patriarchate Under The Turkish Republic: The First Ten Years”, **Balkan Studies**, v:2, Thessaloniki, 1961, s.68’den aktaran Hatipoğlu, **Yakın Tarihte Türkiye...** s. 138-139.

⁸⁸ **Cumhuriyet**, 28 Teşrin-i evvel 1930, s. 1, 3.

⁸⁹ **Cumhuriyet**, 31 Teşrin-i evvel 1930, s. 3.

⁹⁰ **BCA**, 30..10.0.0-254.712..39., 18.8.1931.

de misafir olarak katılmışlardır. Akşam Türk Ocağı'nda olan baloda Mustafa Kemal bayan Venizelos ile dans etmiştir⁹¹. Ankara'dan alkışlarla trene bindirilen Venizelos tren hareket ederken "yaşasın Türkiye" diye bağırması ve buna "yaşasın Yunanistan" diye karşılık verilmiştir⁹². İstanbul'a gelen Venizelos İstanbul valisi Muhyiddin Bey'i makamında ziyaret ettikten sonra Fener Patrikhanesine gitmiş ve Patrik Fotios'u ziyaret ederek, elini öpmüştür⁹³. Çeşitli cami ve müzeleri gezen Venizelos, Kariye camiinde ki Hilaliahmer kutusuna da beş lira atmıştır⁹⁴. Venizelos ve beraberindekiler, saat 19:55'de Dolmabahçe'den bir gemiyle Yunanistan'a hareket etmişlerdir. Yalnız Dışişleri Bakanı Mihalakopulos'un eşi daha sonra gitmek üzere İstanbul'da kalmıştır⁹⁵.

Bu ziyaret sırasında her iki ülke meclislerinde kabul edilen Ankara Sözleşmesi ve diğer protokoller hükümetler tarafından imzalanmıştır. Ankara Antlaşması ya da Dostluk Antlaşmaları olarak da adlandırılan anlaşmalar, 30 Ekim 1930'da Dışişleri Bakanlığı'nda Venizelos, İsmet Paşa, Mihalakopulos ve Tefik Rüşdü Bey tarafından imzalanmıştır. Her iki ülke büyükelçileri de bu sırada hazır bulunmuşlardır⁹⁶. Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması'na göre bir taraf diğerinin aleyhine hiçbir iktisadi ve siyasi kombinezon ve anlaşma içine girmeyecektir. Taraflardan biri barışçı tavrına rağmen bir veya birden fazla devletin taarruzuna uğradığında diğeri tarafsız kalacaktır. Çıkacak uyuşmazlıklar bir uzlaşma komisyonuna havale edilecekler, eğer burada da halledilemezse, hakimiyet hukukuna ait meseleler hariç olmak üzere, hakeme tevdi olunacaktır. Bu muahede İtalya ve Macaristan ile imza edilenin aynıdır. Beş sene müddetle geçerli olacak bu anlaşma, süresinin bitimine altı ay kalaya kadar feshedilmezse beş yıl daha uzayacaktır⁹⁷. Bu anlaşmaya ek olarak hazırlanan Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol ve bir de İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşmaları yapılmıştır.

Türkiye ile Yunanistan arasında akdedilen Ticaret Anlaşması'nın imza

⁹¹ *Cumhuriyet*, 31 Teşrin-i evvel 1930, s. 1.

⁹² *Cumhuriyet*, 1 Teşrin-i sani 1930, s. 1, 3.

⁹³ *Cumhuriyet*, 2 Teşrin-i sani 1930, s. 4. Patrik Venizelos'un boynuna altın bir haç takmış, bayan Venizelos ile bay ve bayan Mikhalakopulos'a da ayrıca birer haç hediye etmiştir. Bkz., Hatioğlu *Yakın Tarihte Türkiye*, s. 139.

⁹⁴ *BCA*, 30.10.0-254.712.39., 18.8.1931.

⁹⁵ *BCA*, 030.10-254.712.27, 02.11.1930.

⁹⁶ *Cumhuriyet*, 31 Teşrin-i evvel 1930, s. 3.

⁹⁷ *Cumhuriyet*, 1 Teşrin-i evvel 1930, s. 3.

yetkisi 30 Ekim 1930 tarihinde mevcut Heyet-i Murahhasa ile birlikte birinci murahhas sıfatıyla Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Bey'e verilmiştir. Bu anlaşma 22.12.1930 tarihinde onaylanmıştır⁹⁸. Aynı şekilde Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Anlaşması ile ona ekli Deniz silahları Hakkındaki Protokolün imza yetkisi de Başbakan İsmet Paşa ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Beylere verilmiştir⁹⁹. Venizelos ile İsmet Paşa arasında imzalanan anlaşmaya göre, taraflar mevcut yapıyı koruyarak, silahlanma için daha fazla masraf yapmamaya karar vermişlerdi. Ayrıca, herhangi bir gemi alım veya yapım siparişi vermeden altı ay evvel karşı tarafı haberdar etmeyi kabul etmişlerdi. Deniz kuvvetlerinin sınırlandırılması ile ilgili protokol, 22 Aralık 1930 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır¹⁰⁰. Türk Yunan Anlaşmaları 21 Aralık'ta Yunan Meclisi tarafından kabul edilmiştir. Aynı gün Batı Trakya'da bulunan ve Türkiye'yi rahatsız eden yüzelliliklerin de Girit yada Cezayir'e gönderilmeleri teklif edilmiş ve bu da kabul edilmiştir¹⁰¹.

Türk-Yunan Anlaşmalarının imzasından sonra yapılan teşekkürlerde Mussolini yine ilk sıradadır. Müzakereler sürecinde İtalya'nın yapmış olduğu arabuluculuk etkili olmuştur¹⁰². Venizelos, İtalyan büyükelçisi Baron Aloisi'yi ziyaret ederek Mussolini'nin yardımlarından dolayı teşekkür eder. Ayrıca Tevfik Rüşdü Bey de Mussolini'ye bir teşekkür telgrafi çekerek, anlaşmanın gerçekleşmesindeki çabalarından dolayı teşekkür eder¹⁰³. Tevfik Rüşdü'nün gönderdiği bu telgrafa cevaben, Mussolini, Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Anlaşması'nın gerçekleşmesi hususundaki gayretlerinden dolayı duyduğu memnuniyeti belirten ve kendisini tebrik eden bir telgraf gönderir¹⁰⁴.

Venizelos Türkiye ziyaretinden çok memnun olarak ayrılmıştır. Bununla birlikte Yunanistan'daki muhaliflerin Türk-Yunan Anlaşmaları ile ilgili protestoları ise devam etmiştir. 3 Kasım'da beş yüz kadar kral taraftarı bir

⁹⁸ BCA, 30..18.1.2-14.70..20., 30.10.1930; BCA, 30..18.1.2-15.80..15.-22.12.1930.

⁹⁹ BCA, 30..18.1.2-15.71..1., 30.10.1930.

¹⁰⁰ BCA, 30..18.1.2-15.80..14., 22.12.1930.

¹⁰¹ Cumhuriyet, 22 Kanun-u evvel 1930, s. 1.

¹⁰² Information gazetesinin verdiği bu habere göre bazı İtalyan gazeteleri bu anlaşmaları İtalyan diplomasisinin bir zaferi olarak sunmuşlardır. Bkz., Cumhuriyet, 11 Teşrin-i sani 1930, s. 3. Tevfik Rüşdü Bey de 10 Haziran tarihli anlaşmanın imzasından sonra yapmış olduğu konuşmada, kendisi ile Mihalakopulos'un Cenevre ve Milano'da yaptıkları görüşmelerin anlaşmanın sonuçlanmasında çok olumlu tesirleri olduğunu söyleyecektir. Cumhuriyet, 12 Haziran 1930, s. 3.

¹⁰³ Cumhuriyet, 1 Teşrin-i sani 1930, s. 3.

¹⁰⁴ BCA, 30..10.0.0-237.598..12-8.11.1930.

tiyatroda toplanarak, Venizelos'un Türkiye ziyaretini, yapılan anlaşmaları ve cumhuriyet idaresini protesto etmişlerdi¹⁰⁵.

Bu ziyaretten bir yıl sonra 3-6 Ekim 1931 tarihleri arasında İsmet Paşa Yunanistan'ı ziyaret edecek ve aynı coşkunlukla karşılanacaktı.

SONUÇ

Savaş sonrası her iki ülke de dış problemlerin yanında derin iç siyasi-ekonomik sorunlarla karşı karşıyaydılar. 1928 senesinde Venizelos iktidara gelene kadar Yunanistan'da iki defa rejim değişikliği yaşanmıştır. Zaten bozuk olan ekonomik durum ise göçmenlerin gelişiyle birlikte daha da kötüleşmişti.

Bu sırada Türkiye'de ise saltanat ve halifelik kaldırılmış, cumhuriyet ilan edilmiş ülkede bir inkılâp süreci başlamış ve gerçekleşen köklü değişimler neticesinde iç huzursuzluk ve isyanlarla mücadele edilmek durumunda kalmıştır. Savaşla harap olmuş ülke ekonomik açıdan da oldukça kötü durumdadır. Bütün bunlara bir de dış siyasi koşulların dengesizliği ve yalnızlık eklenince her iki ülke için, birbirleri hakkında süregelen siyasetlerini yeniden gözden geçirme zorunluluğu kendini göstermeye başlamıştır.

Ama Türkiye ile böyle bir dostluğun kurulabileceğine dair Yunan kamuoyundaki inancın eksikliği -ki bu Türkiye için de geçerliydi-, karışık iç politik ortamda cesur adımlar atabilecek politikacıların yoksunluğuna eklenince herhangi bir ilerleme sağlanması da çok güç olmaktadır. Kurtuluş Savaşı'ndan itibaren Türkiye Devleti aynı kararlı iktidar ve görüşle idare edilirken, aynı süreci Yunanistan ise zayıf hükümetler ve darbelerle geçirmek durumunda kalmıştı. Bu da geçmiş kin ve düşmanlıklardan sıyrılarak, ülke menfaatleri doğrultusunda uzak görüşlü, cesur ve kararlı politikalar üretilmesini engellemiştir.

Yunanistan ile Türkiye niçin dostluk tesis etme çabalarına girişmişti? Bunun en önemli sebebi, her iki ülkenin de Balkanlar'da daha güçlü olabilmek için güven dolu bir ilişkiye ihtiyaç hissetmeleriydi. I. Dünya Savaşı sonrasında balkan devletleri arasında ortaya çıkan sınır meselelerinden başka, bölgedeki Fransa-İtalya çekişmesi ile İtalya'nın bölge ülkeleri üzerindeki yayılmacı planları sonucu oluşan güvenliksiz ortam, bu iki ülkeyi işbirliğine sevkeden en büyük amildi. Yunan Dışişleri Bakanı Polihroniadis'e göre Yugoslavya ve güçlü bir ordusu olan Bulgaristan, hem Yunanistan ve hem

¹⁰⁵ Cumhuriyet, 4 Teşrinî sani 1930, s. 4.

de Türkiye için bir tehdit unsuruydu ve barışmadıkları sürece komşu Slav ülkelerinden gelecek saldırılara açık olacaktı. Bu nedenle iki devlet bir an evvel sorunlarını çözmeli ve güç birliği yapmalıydılar. Bu durum aynı zamanda Balkan coğrafyasına da barışı getirecekti¹⁰⁶. Ancak Venizelos'a göre dostluk çabalarının tek sebebi bu değildi. Hatta bu sadece, biraz sonra belirteceğimiz esas sebebin gerçekleşmesi için geçilmesi gereken bir aşamaydı. Ergasiya gazetesinde 1931 yılında kaleme aldığı bir makalesinde, iki ülke arasında geçmişte de işbirlikleri yaşandığını, ancak geçmiş birlikteliklerin sadece “*ortak bir düşmana karşı kurulmuş sıradan ittifaklar*” olduğunu söyledikten sonra, son ittifakın farklı olduğunu belirtiyordu. Venizelos'a göre, son işbirliği, “*iki ülkenin içinde bulunduğu yeniden yapılanma sürecinden bir sapma olmaması için verilen gayretlerin bir teminatıydı*”¹⁰⁷. Yani bir taraftan, birbirlerine ve diğer ülkelere karşı dış güvenlik ya da sınır güvenliğini sağlayacak, diğer taraftan bu ülkelerin iç işlerine odaklanmalarını temin edecekti.

Üstelik değişen siyasi koşullardan dolayı Türkiye artık Yunanistan için bir tehdit unsuru olmaktan çıkmıştı. Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan yeni devlet ve idarecileri, atalarının aksine, belirlenmiş sınırlar içerisinde milli bir devlet olarak yaşamak istiyorlardı ve bu devletle yeni bir başlangıç yapılabilir ve süregelen sorunlar aşılabilirdi. Venizelos, 17 Haziran 1930'da Yunan Meclisi'nde yapmış olduğu konuşmasında, iki ülke açısından var olan koşulların kökten değiştiğini belirtecek ve Türkiye ile “sıkı dostluk bağları kurma” siyasetini bu nedenle savunduklarını ifade edecekti¹⁰⁸. Yani dış koşulların yanı sıra, Türkiye'de yaşanan rejim değişikliği ve yeni idari anlayış ve idareciler, barış sürecinin yürütülmesinde Yunanistan açısından teşvik edici, cesaret verici bir unsur olmuştur.

Böylece bir gereklilik halinde başlayan müzakere süreci oldukça sancılı geçmiştir. Böyle olması daha çok maddi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Temel sebebi Yunanistan'a gelen bir milyondan fazla göçmen olmuştur. Bunlar tüm mal varlıklarını Anadolu ve İstanbul'da bırakarak Yunanistan'a gelmişler ve burada birçok sıkıntıyla karşılaşmışlardır. Onların varlığı Yunan ekonomisi için de bir yük olmuştur. Bu kimseler hükümet üzerinde baskı yaparak, geride bıraktıkları mallarına kavuşmayı beklemektedirler. Yunan hükümeti de göçmenlerin yarattığı ekonomik yükten kurtulmak için bir

¹⁰⁶ Demiröz, *Savaşın Barışa Giden ...*, s. 81-82.

¹⁰⁷ *BCA*, 30..10.0.0-254.712..45, 15.11.1931.

¹⁰⁸ Demiröz, *Savaşın Barışa Giden ...*, s. 147.

tarafından onları Türkiye'ye geri göndermenin yollarını ararken, diğer taraftan da onlar adına Türkiye'den taleplerde bulunmaktaydı. Bunu yaparken de İstanbul'da kalan Rumların haklarına bir zarar gelmemesi gerekiyordu. Bu durum Yunan hükümetinin elini güçleştiriyor ve serbestçe müzakeratta bulunmasını engelliyordu. Bu baskı nedeniyle müzakereler sık sık kesintiye uğramış ve Venizelos iktidarı buna engel olamamıştır. Örneğin, malların değer tespiti yapılarak tazmin edilmesi gibi gerçekleşmesi neredeyse hayal olan bir şartı, üzerlerindeki göçmen baskısı nedeniyle çok uzun bir süre savunabilmişlerdir.

Benzer bir sıkıntı içerisinde olmayan Türkiye ise pratik, kolay uygulanabilir tedbirler alınarak görüşmelerin bir an evvel sonuçlandırılmasını istemekte ve Yunanistan'ın bu tavrından rahatsız olmaktaydı. Nihayetinde Venizelos üzerindeki baskıları bir kenara bırakacak ve tüm itirazlara rağmen mübadele sorunlarına son veren anlaşmayı imzalayacaktır. Venizelos, iki ülke arasındaki dostluğun tarihsel gelişmelerin ve politikacıların gösterdiği siyasi olgunluk ve cesaretin bir ürünü olduğunu dile getirirken¹⁰⁹, iki ülke politikacılarının meseleye makro ölçekten bakarak inisiyatif kullandıklarını belirtmiş oluyordu.

Peki, siyaseten sağlanan barışa halklar inanmış mıydı? Buna olumlu bir cevap verebilmek oldukça güçtür. Tarihten gelen izler iki ulusun hafızasında henüz tazeydi ve bunun yarattığı güvensizliğin, dostluk sürecine olumsuz olarak yansması kaçınılmazdı. İki ülke liderlerinin söylemlerine bakıldığında, ilk olarak bu güvensizliği silme gayretleri göze çarpmaktadır. Polihroniadi's'e göre Yunanistan'ın sürekli olarak Türkiye'den toprak talep etmesi, iki ülke arasında barışı ve dostluk oluşmasını engellemiştir¹¹⁰. Bu durumun doğal sonucu da Mihacopoulos'un belirttiği gibi **itimatsızlık** olmuştur¹¹¹. Bu görüş aynı zamanda iki ülke ilişkilerindeki kopukluğun büyük ölçüde Yunanistan'ın tavrından kaynaklandığını kabul etmektedir.

Bununla birlikte dostluk sürecinde iki ülke liderlerinin yaratmış olduğu olumlu atmosferden etkilenen yada buna taraf olan kitleler de vardı. Özellikle anlaşmalar gerçekleştikten sonra, liderler tarafından verilen beyanat ve konuşmalar ile gazete haberlerine bakıldığında, zaman zaman oldukça romantik bir havanın tesirli olduğu gözlenmektedir. Yunanistan'ın "Aris" futbol takımının karşılanması sırasında dökülen gözyaşları bunun çarpıcı

¹⁰⁹ BCA, 030.10-254.712.45, 15.11.1931.

¹¹⁰ Demiröz, **Savaşın Barışa Giden ...**, s. 82.

¹¹¹ BCA, 30..10.0.0-254.712..45, 15.11.1931.

örneklerinden biridir¹¹². Benzer durumlar Venizelos'un Türkiye ziyaretinde de yaşanmıştır. Barış atmosferinde ortaya çıkan bu aşırı iyimserlik ve duygusallık ise halklar arasında bir güvenin tesis edildiğini göstermekten ziyade, bu durumun gerçekleşmesine duyulan büyük özlemi ve belki de ihtiyacı ortaya koymaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, 030.10-254.711.25, 14.10.1929; **BCA**, 30..18.1.2-12.45..2., 21.6.1930; **BCA**, 030.10-254.712.2, 4.1.1930; **BCA**, 030.10-254.712.27, 02.11.1930; **BCA**, 30..18.1.2-14.70..20., 30.10.1930; **BCA**, 30..18.1.2-15.71..1., 30.10.1930; **BCA**, 30..18.1.2-15.80..15, 22.12.1930; **BCA**, 30..18.1.2-15.80..14., 22.12.1930; **BCA**, 30..10.0.0-237.598..12, 8.11.1930; **BCA**, 030.10-254.712.45, 15.11.1931; **BCA**, 30..10.0.0-254.712..39., 18.8.1931; **BCA**, 30..10.0.0-254.712..45, 15.11.1931.

TBMM Zabıt Cerideleri,

C. 20, D. 3.

Gazeteler

Milliyet (1929-1930 muhtelif sayılar)

Cumhuriyet (1929-1930 muhtelif sayılar)

Vakit, (1930 muhtelif sayılar)

3-Makale ve Kitaplar

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkim Yayınevi, Genişletilmiş 14. baskı, İstanbul.

Bilgin, Mustafa Sıtkı, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Diplomasisi (1923-1930)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.20, Sa.60, Kasım 2004, Ankara, ss. 799-820.

¹¹² Fenerbahçe ve Galatasaray takımları ile maç yapmak üzere "Aris takımı 23 Ekim 1930'da Türkiye'ye gelmiştir. 2 bin kişi tarafından büyük tezahürat ve sevgi gösterileri ile karşılanıp çiçekler sunulduktan sonra, Fenerbahçe Kulübü başkanı Muvaffak bey tarafından yapılan konuşmada Aris'ten büyük bir övgü ile bahsedilmiş ve böyle bir takımın maç yapmaktan büyük şeref duyulacağı belirtilmiştir. Buna karşılık söz alan Yunan heyetinin başkanı Martirit ise duygusal başladığı konuşmasını tamamlayamadan gözyaşlarıyla kesmek zorunda kalmıştır". Bkz., **Cumhuriyet**, 24 Teşrin-i evvel 1930, s. 1.

Büyüktuğrul Arif, “Osmanlı (Türk)-Yunan Deniz Silahlanma Yarışı”, Belleten, c. 39, sa: 156, Ankara, Ekim 1975, ss. 725-774.

Demirözü, Damla, Damla Demirözü, **Savaştan Barışa Giden Yol: Atatürk Venizelos Dönemi Türkiye Yunanistan İlişkileri**, İletişim Yay., İstanbul, 2007.

Demirözü, Damla, “Megali İdea’dan Ankara Antlaşmasına (1930) Eleftherios Venizelos”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, sa: 35-36, Mayıs-Kasım 2005, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/788/10114.pdf...>”, s. 291-312.

Gönlübol, Mehmet, Sar Cem, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

Mehmet Asım, “Türk-Yunan Münasebatında İnkışaf”, Vakit, 16.02.1930, s. 4.Hatipoğlu, Murat, **Yakın Tarihte Türkiye Ve Yunanistan 1923-1954**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.

Siirtli Mahmud, “Karşılıklı Emniyet”, Milliyet, 24 Teşrin-i Evvel 1929, s.1.

Tosun, Ramazan, **Türk Yunan İlişkileri ve Nüfus Mübadelesi (1821-1930)**, Berikan Yayınları, Ankara, 2002.

Tulça, Enis, **Atatürk, Venizelos ve Bir Diplomat Enis Bey**, Simurg Kitapçılık Yayıncılık ve Dağıtım Limited Şirketi. İstanbul, 2003.

Yıldırım, Onur, **Diplomasi ve Göç**, Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

Yunus Nadi, “Türkiye’de de Efkâr-ı Umumiye Vardır ”, Cumhuriyet, 3 Nisan 1930, s. 1.